

UDK 27-31Šagi-Bunić T.J.
Primljeno: 15. 3. 2015.
Prihvaćeno: 25. 3. 2015.
Izvorni znanstveni rad

TEOLOŠKI HOD TOMISLAVA JANKA ŠAGI-BUNIĆA

Andrea FILIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
andrea.filic@zg.t-com.hr

Sažetak

Teološki hod T. J. Šagi-Bunića autorica prikazuje kroz tri etape u kojima kao zajedničku nit vodilju pronalazi temu sjedinjenja Boga i čovjeka. U prvom poglavlju obrađuje prvu fazu Šagi-Bunićeva teološkog hoda u kojoj se bavio kristološkim pitanjima prvih pet stoljeća Crkve istražujući kako se razvijao nauk o sjedinjenju božanske i ljudske naravi u osobi Isusa Krista, Logosa koji je postao čovjekom. Pokazuje njegov put od studentskih dana i doktorske disertacije, preko susljednoga petnaestogodišnjeg produblivanja ondje načetih tema do konačnih rezultata objavljenih u Rimu na latinskom jeziku na temelju kojih ga je svjetska teološka javnost prepoznala kao jednog od najboljih poznavatelja kalcedonske dogmatske definicije čijem je razumijevanju pridonio svojim originalnim uvidima. U drugome poglavlju riječ je o drugoj fazi Šagi-Bunićeva teološkog hoda u kojoj je predmet svojih dotadašnjih istraživanja počeo promatrati iz perspektive naglaska Drugoga vatikanskog koncila na proslavljenom i danas živom Isusu Kristu. U tome svjetlu temeljne istine iz kalcedonske dogme obogatio je govorom o osobnom sjedinjenju jedne božanske osobe i mnoštva ljudskih osoba koje se prije svega ostvaruje u Crkvi, zajednici koju Isus Krist, kao žarišna točka, trajno okuplja u zajedništvo s Bogom. Već u toj fazi Šagi-Bunić je došao do uvida da se može govoriti i o osobnom sjedinjenju Sina Božjega sa svakim čovjekom, a ne samo s članovima vidljive Crkve, no ta je univerzalna kristologija ipak specifična za posljednju fazu njegova teološkog hoda, obilježenu pozivima na promicanje civilizacije ljubavi. O tome autorica piše u trećem poglavlju, gdje analizira njegova tumačenja Mt 25,40 kao ključa i temeljnog polazišta ostvarenja civilizacije ljubavi. Iz toga retka Šagi-Bunić ponajprije iščitava istinu o sjedinjenju i poistovjećivanju, identifikaciji Sina Božjega sa svakim čovjekom te odatle izvodi poziv upućen kršćanima: gledati Isusa Krista u svakom čovjeku, prema svakome se odnositi kao prema Kristu i svakome biti Krist.

Ključne riječi: Šagi-Bunić, sjedinjenje Boga i čovjeka, kristologija, Kalcedonski koncil, Drugi vatikanski koncil, civilizacija ljubavi.

Uvod

Šagi-Bunić je mnogo pisao o teologiji. Za njega je ona prije svega živa, stvaralačka, tražiteljska djelatnost ljudskoga uma i duha, u isti mah racionalna, spekulativna i metodička te umjetnička, navjestiteljska, proročka i praktička. Dok s jedne strane ima kritičku ulogu, s druge mora biti povezana sa strpljivošću, skromnošću i poniznošću. Osnovnu pretpostavku svake prave teologije, dakako i svakoga vjerodostojnog teologa, vidi u trajnom odnosu s Bogom koji se ostvaruje kroz neprestano komuniciranje i učenički dijalog s njime, a sve s ciljem služenja Bogu za spasenje i život svakoga čovjeka. Kad bismo se utekli statistici, u Šagi-Bunićevim izjavama o teologiji pobjedu bi zacijelo odnijela ona o njezinoj služinskoj ulozi. U tom svjetlu valja promatrati cjelokupan njegov teološki opus, bez obzira na pojedine pretežite naglaske kroz koje se razvijao kao teolog. Svakim od njih prije svega želi ponizno i strpljivo služiti Bogu i ljudima, uvijek u krilu Crkve koju naziva svojom majkom s kojom se osjeća sraslim i za nju suodgovornim »svakom žilicom svoga bića«¹. U trima etapama njegova teološkog hoda, na koje je ukazao još Tomislav Zdenko Tenšek,² kao zajedničku dodirnu točku, zapravo kao svojevrсно temeljno opredjeljenje, otkrivamo temu sjedinjenja Boga i čovjeka.³ Taj nas pretežiti Šagi-Bunićev teološki interes dodatno uvjerava da prema njemu teologije, ni teologa, ne može biti bez životne povezanosti s Bogom i ljudima. U tom svjetlu njegov teološki hod prije svega bismo mogli ocrtati kao svjesno odabrani hod čovjeka vjernika u Božjoj prisutnosti, s njime, uz njega, pred njime i za njega, s ciljem da i sebi i onima s kojima dijeli ovozemaljski hod ne samo nastoji protumačiti i približiti objavljene vjerske istine nego i zajedno s njima rasti u zajedništvu s Bogom i međusobno. To je očito u svim trima razdobljima njegova djelovanja, bez obzira je li riječ o prvoj, strogo znanstvenoj fazi, u kojoj se nadalje bavio pitanjem sjedinjenja Boga i čovjeka u osobi Isusa Krista, o drugoj, koncilskoj i poslijekoncilskoj fazi, kada je istu problematiku obrađivao proučavajući osobu uskrsloga, proslavljenoga, danas živoga Isusa Krista, koji se trajno sjedinjuje s Crkvom ili, napokon, o onoj trećoj u kojoj je, pod vidom govora o civilizaciji ljubavi, neprekidno ponavljao da je Sin Božji sjedinjen sa svakim čovjekom.

¹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Putovi i perspektive suvremenog kršćanstva, u: *Vrijeme suodgovornosti*, I, Zagreb, 1981., 151.

² Usp. Tomislav Zdenko TENŠEK, Tomislav Janko Šagi-Bunić (2. veljače 1923. – 21. srpnja 1999.), u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2000.) 3–4, 919–921.

³ Ovo je, dakako, samo jedan od mogućih pristupa bogatom Šagi-Bunićevu opusu. Jedan drukčiji zanimljivi pristup vidi u: Anto BARIŠIĆ, Teološki »tetragrami« u spisima Tomislava Janka Šagi-Bunića, u: *Bogoslovska smotra*, 82 (2013.) 2, 167–187.

Već se na prvi pogled može vidjeti da smo se, odabirući spomenutu temu kao vodilju na našem hodu Šagi-Bunićevim teološkim stopama, opredijelili za obradu ponajprije kristoloških pitanja. Ostala ostavljamo za neku drugu prigodu. Naime, opus bogat kao Šagi-Bunićev zahtijeva da se njegovu teologiju promišlja i izvlači na svjetlo dana malo po malo, ustrajnim, etapnim, a nadasve ekipnim hodom.

1. Sjedinjenje Boga i čovjeka u osobi Isusa Krista

1.1. Od samih početaka...

Prva etapa Šagi-Bunićeva teološkog hoda obilježena je istraživanjem kristoloških pitanja prvih pet stoljeća Crkve, čime se počeo baviti još za vrijeme diplomskog studija. O tome svjedoči njegov seminarski rad o kristologiji Flavijana Carigradskog,⁴ koju je analizirao kroz pet točaka: 1) temeljna formula inkarnacije, 2) sjedinjenje s formalne strane, 3) rezultat sjedinjenja, 4) filozofska terminologija, 5) pridijevanje vlastitosti (komunikacija idioma). Tih pet točaka poslužit će mu kao osnovna metodička postavka i u njegovoj doktorskoj disertaciji »Kristologija Prokla Carigradskog (434. – 466.). Prinos tumačenju kalcedonske dogmatske definicije (451.)« u koju je, gotovo nepromijenjen, uvrstio spomenuti seminarski rad⁵ te koju je obranio sa samo 28 godina dana 26. rujna 1951. godine.

U Šagi-Bunićevu arhivu sačuvana su pisma koja mu je, u razdoblju kada je pisao disertaciju, pošiljao iz Rima Hadrijan Borak, kapucin, filozof i crkveni povjesničar. Ona nam pružaju dragocjeno svjedočanstvo neobične brige za mlađega subrata. Borak je naime Šagi-Buniću rukom prepisivao dijelove iz Proklovihi spisa te mu je neumorno slao literaturu, nerijetko je i sam najprije pročitavši kako bi mu mogao ukazati na mjesta važna za njegovo istraživanje.⁶

⁴ Usp. Janko Toma ŠAGI, ofmcap, stud. theol., *Kristologija Flavijana Carigradskog* (446. – 449.). Seminarska radnja u dogmatskom seminaru, u: *Osobni arhiv Tomislava Janka Šagi-Bunića* (dalje: OATJŠB). Ovdje Šagi-Bunić čak na deset mjesta spominje drugu studiju, naslovljenu »Kristologija Prokla Carigradskog«, i sadržaje koji su u njoj obrađeni. Usp. *Isto*, 4, 6, 15, 20, 23 (5x), 24. Nju nismo pronašli u OATJŠB. Moguće je da je pod njom mislio na već započetu disertaciju. Na naslovnoj stranici rada o Flavijanu ne nalaze se informacije ni o mentoru ni o datumu. Iz Šagi-Bunićevih Indeksa vidi se da je »dogmat-ski seminar« slušao kod prof. Stjepana Bakšića od ak. god. 1946./1947. do 1949./1950. (usp. Index br. 53–1943/4; br. 47–1945/46).

⁵ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Kristologija Prokla Carigradskog*, Anto Barišić (ur.), Zagreb, 2009., 265–283.

⁶ Usp. Hadrijan BORAK, *Pismo Šagi-Buniću*, 17. XII. 1950.; 3. I. 1951.; 8. I. 1951.; 4. II. 1951., u: OATJŠB; Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Briga da uspiju drugi. Riječ na oproštaju s Hadrijanom Borakom*, 5. III. 1993., u: *Vjesnik Hrvatske kapucinske provincije*, 27 (1993.) 2, 461.

U vezi s time vrijedno je uočiti da je Šagi-Bunić već u svojim prvim teološkim koracima iskusio vrijednost potpore i poticaja čovjeka koji je spreman nesebično pomoći drugome da raste. To će, kako ćemo kasnije vidjeti, duboko obilježiti njegova promišljanja, osobito ona iz posljednjeg razdoblja životnog mu i teološkog hoda.

U detalje doktorskog rada ovdje, naravno, ne možemo ulaziti. Pa ipak, radi razumijevanja Šagi-Bunićeva teološkog razvoja dobro je donijeti barem nekoliko informacija o njegovu prvom velikom znanstvenom pothvatu. Prije svega, o Proklovoj kristologiji dotad nije bilo mnogo pisano, a i ono što je bilo, nije ju obuhvatilo u cijelosti.⁷ Šagi-Bunić se služi svom literaturom do koje je, uz pomoć Boraka, mogao doći, no gotovo sve analize Proklove kristologije i zaključke vezane uz temu donio je sam, istražujući izvore. U to se može uvjeriti svatko tko i samo letimice pregleda bilješke u drugome dijelu disertacije naslovljenom »Sustavni prikaz Proklove kristologije«.⁸ U navedenom se očituje originalnost mladoga teologa, prva oznaka njegove disertacije. Druga je sustavnost u istraživanju i izlaganju teme. Nakon spomenutog dijela, u onome naslovljenom »Dogmatsko-historijski položaj i značenje Proklove kristologije« prvo je, opet sustavno, iznio osobitosti aleksandrijske, tj. Ćirilove, i one njoj suparničke, antiohijske kristologije, prateći već spomenutih pet točaka. Potom je na njih sažeo i osnovne osobitosti Proklove kristologije, pokazujući kako ona predstavlja srednju, posrednu struju između antiohijskog dualizma i ćirilovskog unitarizma. Istu metodu uporabio je i u prikazu kristologije teologa koji su slijedili Proklovu liniju te u prikazu Kalcedonske definicije, zaključujući da su na njezin konačni oblik utjecali upravo teolozi proklovske tradicije. Osnovni rezultat svojega rada sam autor vidi u sljedećem: »Nadam se da sam, ako ne baš otkrio, a ono svakako fiksirao umjereni diofizitizam unutar Grčke crkve i time riješio problem kalcedonske dogmatske definicije u njegovoj osnovi.«⁹ To otkriće mladoga teologa tim je značajnije jer će ga petnaestak godina kasnije glasoviti svjetski teolozi prepoznati kao jedan od njegovih glavnih doprinosa istraživanju kalcedonske dogme.

1.2. ... preko tihoga nastavka započetih istraživanja...

U pedesetima te na samom početku šezdesetih godina XX. stoljeća Šagi-Bunić se nastavio intenzivno baviti pitanjima koja je bio načeo u disertaciji. O tijeku

⁷ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Kristologija Prokla Carigradskog*, 8.

⁸ Usp. *Isto*, 85–218.

⁹ *Isto*, 16.

i konkretnim sadržajima tih istraživanja također svjedoči bogata korespondencija koju je od 1954. do 1962. godine razmjenjivao s Borakom, koji se opet pokazao nesebičnim pomoćnikom kako glede nabave literature tako glede osobnih poticaja i hrabrenja. Šagi-Bunić ga je redovito informirao o onome što radi. Toga je, dakako, bilo napretek: osim brojnih obveza, brojna su bila i područja njegovih istraživanja. Nas zanimaju ona s područja kristologije. U tim se godinama intenzivno bavio »pitanjem antiohijske unije 433. i njezinim doktrinarnim vezama s Kalcedonom«¹⁰. O tome svjedoče neobjavljeni i nedovršeni radovi sačuvani u njegovu arhivu: »Postanak i tekst simbola antiohijskog sjedinjenja« (95 str.), »Važnost i značenje antiohijskog sjedinjenja (433.)« (26 str.), »Značenje formule 'homoousios hemin (consubstantialis nobis)' u simbolu antiohijske unije (433.) i njezina povijest od Apolinara do unošenja u Antiohijski simbol« (90 str.),¹¹ »Kristologija *Antiohijskog simbola*« (148 str.).¹² Osim njih, Šagi-Bunić je za sobom ostavio i brojne opsežnije ili manje opsežne nacрте te mnoštvo razasutih bilježaka koje su mu služile u istraživanjima. Osobitu pozornost zaslužuju dva kratka teksta u kojima je postavio zanimljivu tezu: Budući da su antiohijci u razdoblju efeškoga sukoba optuživali Ćirila za arijanizam i apolinarizam, za dobivanje cjelovite slike o razlozima antiohijsko-ćirilovskog razmimoilaženja treba krenuti od tih dviju hereza, točnije od načina na koji su ih razumjeli antiohijski teolozi.¹³ Tu tezu nije uspio razraditi, no uviđom u sve dosad pronađene njegove bilješke, nacрте, objavljene i neobjavljene radove, njegove se ideje dadu rekonstruirati.¹⁴ Zaobilazeći brojne pojedinoosti, istaknut ćemo samo najbitnije zaključke. Antiohijci, opterećeni arijanskim naučavanjem da je Logos namjesto ljudske duše trpio u tijelu i posljedičnim zaključkom da stoga nije uistinu Bog, a što su iščitavali i iz Apolinarova nauča-

¹⁰ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Pismo Boraku*, 5. II. 1958., 1.

¹¹ Jedan dio ovoga teksta, onaj gdje je riječ o Apolinaru, ipak jest objavljen. Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, »Formula »istobitan nama« u apolinarističkim borbama«, u: *Kačić*, (1970.) 3, 55–76.

¹² Dio ovoga rada (25 stranica) Šagi-Bunić je kasnije iskoristio u dvama latinskim radovima. Tekst sa str. 27–43 u: Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, »*Deus perfectus et homo perfectus*« a concilio Ephesino (a. 431) ad Chalcedonense (a. 451), Romae – Friburgi Br. – Barcinonae, 1965., 23–64 (dalje: DPHP), a tekst sa str. 111–120 u: De dyophysitismo extra scholam antiochenam, u: *Laurentianum*, (1963.) 4, 231–242, 248–249.

¹³ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Prikaz razvitka i sistema antiohijske kristologije u borbi protiv arijevac a Apolinaru; Poglavlje prvo. Osobitosti i razlike antiohijske i aleksandrijske kristologije, u: OATJŠB.

¹⁴ Usp. Andrea FILIĆ, *Povijesno-teološke pretpostavke efeškoga raskola prema djelima T. J. Šagi-Bunića*. Magistarski rad, Zagreb, 2011., 38–132; *Efeška kristološka kontroverzija prema djelima T. J. Šagi-Bunića – Od raskola (431.) do sjedinjenja (433.)*. Doktorski rad, Zagreb, 2012., 153–164.

vanja da je Logos zauzeo mjesto razumske ljudske duše u Isusu Kristu, svako su pripisivanje ljudskih atributa Bogu Logosu smatrali arijanzmom i apolinarizmom. Ljudske attribute dopuštali su pridijevati samo Isusu Kristu, ukoliko ga se naziva onim imenima koja su smatrali imenima obiju Kristovih naravi (Isus Krist, Sin, Gospodin, Emanuel) te time navukli sumnje da naučavaju dva sina, ili dvije osobe u Isusu Kristu. Ćiril, pak, koji je isticao »jednog te istog«, tj. istovjetnost vječnoga i utjelovljenoga Logosa (Isusa Krista), naučavao je kompletnu komunikaciju idioma čiju primjenu, osim u naslovu *Theotokos* za Mariju, pronalazimo u izričaju da je Bog Logos trpio u tijelu. To je, kako dobro uočava Šagi-Bunić, sasvim razumljivo u antiohijskim teolozima rodilo sumnju da je Ćiril obnovio arijansku i apolinarističku herezu. Srž sukoba tako se, prema njemu, nasuprot ustaljenim mišljenjima, nije toliko ticala pitanja dviju naravi i dualizma (antiohenizam) ili jedne naravi i unitarizma (ćirilijanizam), nego upravo pitanja komunikacije idioma i teopashitizma. Taj će zaključak kasnije, premda više usputno, naznačiti i u radu na latinskom jeziku *Deus perfectus et homo perfectus*.¹⁵

Nakon uvida u područja Šagi-Bunićeva intenzivnog znanstvenog rada tijekom 50-ih godina XX. stoljeća, neće nas čuditi da je, po dolasku u Rim u svojstvu osobnog teologa nadbiskupa Franje Šepera na Drugome vatikanskom koncilu uistinu brzo objavio radove na latinskom jeziku iz područja kristologije. Premda je u njih doslovno prenio tek mali dio onih napisanih na hrvatskom, glavne predradnje – izvrsno poznavanje (pred)kalcedonske teološke problematike i naslućivanje novih zaključaka o njoj – već su bile učinjene.

Prije negoli se osvrnemo na te radove, dobro je, u vezi s dosad iznesenim, uočiti još jednu bitnu značajku Šagi-Bunićeva teološkog hoda koja se, čini se, baš u netom opisanom razdoblju počela intenzivnije razvijati. Naime, znanstvena intuicija koja se ogleda u potrebi otkrivanja širega povijesno-teološkog konteksta da bi se razumjelo suvislost i razloge pojedinih događaja dovela ga je do jedne čisto ljudske i osobne intuicije, tj. do toga da je sudionike tih događaja, njihove preferencije i preokupacije, ma koliko možda bile i krive, potrebno dubinski upoznati i istinski poštivati te utoliko imati razumijevanja za njih. I to je, barem indirektno, utjecalo na njegovu kasniju teologiju.

¹⁵ Usp. osobito DPDH, 78–81, bilj. 95. Da je ključna sporna točka u antiohijsko-ćirilovskom sukobu bilo upravo pitanje teopashitizma neki su kasniji autori iznosili kao svoju novu i originalnu interpretaciju nestorijanske kontroverzije. Usp. John J. O'KEEFE, *Impassible Suffering? Divine Passion and Fifth Century Christology*, u: *Theological Studies*, 58 (1997.) 1, 40–41, 40–57; Paul GAVRILYUK, *The Suffering of the Impassible God. The Dialectics of Patristic Thought*, New York, 2004., 136–141.

1.3. ... do objavljivanja značajnih rezultata u studijama na latinskom jeziku

Neće biti teško odgonetnuti što je jedna od prvih stvari koje je Šagi-Bunić učinio kada je ujesen 1962. došao u Rim kao osobni teolog nadbiskupa Šepera. Još Koncil nije bio ni započeo, a već ga nalazimo u biblioteci na Angelicumu kako traži Riedmattenov članak o apolinarizmu.¹⁶ Ni tjedan dana nakon početka Koncila njegov ga je nezamjenjivi Hadrijan Borak odveo u Vatikansku biblioteku, gdje je dobio iskaznicu kako bi ondje mogao redovito raditi na svojim istraživanjima.¹⁷ Osim što je odmah počeo tragati za knjigama, Šagi-Bunić je početo tragati i za ljudima, teološkim velikanima, koje je, »po čuvenju«, već bio dobro poznao.¹⁸ Iz njegova dnevnika saznajemo da se prije početka Koncila nadasve htio susresti i razgovarati s Yvesom Congarom.¹⁹

Te dvije prve Šagi-Bunićeve akcije po dolasku u Rim raspoznajni su znak njegova djelovanja u godinama koje slijede. S jedne strane, konačno se našavši na vrelu literature, dovršava poslove kojima se bavio već petnaestak godina, a s druge se strane srčano unosi u događaj Drugoga vatikanskog koncila – upoznaje njegove ponajbolje teologe, osluškuje ali i – preko nadbiskupa Šepera – nudi nove ideje, susreće se s novim načinima razmišljanja, prati rast koncilске misli kroz njezine uspone i padove, kroz zanose i poteškoće.

O kristološkim promišljanjima i raspravama petoga stoljeća Šagi-Bunić je tijekom 60-ih godina XX. stoljeća objavio dvije kraće note²⁰ i tri velike studije²¹. Sve te radove ubrzo su komentirali i recenzirali brojni svjetski stručnjaci te oni postaju neizostavna literatura u djelima koja obrađuju efeško-kalcedonsku

¹⁶ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Dnevnik s Drugoga vatikanskog koncila, 8. X. 1962., u: OATJŠB.

¹⁷ Usp. *Isto*, 17. X. 1962.

¹⁸ Usp. Alojzije NOVAK, O Šagi-Buniću, 15. II. 1992., u: OATJŠB, 3–4. Novak, koji je onda vršio službu provincijala te stanovao sa Šagi-Bunićem u Gornjoj Dubravi, svjedoči o njegovim reakcijama na sastav pripremnih koncilskih komisija. Piše kako je bio razočaran jer se nadao da će u njima više doći do izražaja predstavnici novijih strujanja u teologiji, te dodaje: »Ja sam se jako čudio otkuda Toma poznaje sve te ljude. Bilo mi je neshvatljivo i tu sam onda vidio njegovu strašnu širinu« (*Isto*).

¹⁹ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Dnevnik s Drugoga vatikanskog koncila, 8. X. 1962.; 10. X. 1962.

²⁰ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Documentatio doctrinalis ephesino-chalcedonensis*, u: *Laurentianum*, (1962.) 3, 499–514; *De dyophysitismo extra scholam antiochenam*, u: *Laurentianum*, (1963.) 4, 231–251.

²¹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, »*Duo perfecta*« et »*duae naturae*« in *definitione dogmatica chalcedonensi*, Roma, 1964. (dalje: DPDN); »*Deus perfectus et homo perfectus*« a concilio Ephesino (a. 431) ad Chalcedonense (a. 451), Romae – Friburgi Br. – Barcinonae, 1965.; *Problemata christologiae chalcedonensis. Continuitas doctrinalis et drama conscientiae episcoporum qua fidei iudicium*, Roma, 1969.

problematiku.²² Danas bismo rekli da im je citatni indeks (ali, gle paradoksa, samo u inozemnoj literaturi!²³) bio iznimno visok. Izdvojimo barem neke zanimljivosti. U trećemu izdanju *Conciliarum oecumenicorum decreta* Šagi-Bunić je jedan od četvorice autora čija se djela navode u literaturi i uz Efeški sabor i uz Kalcedonski sabor (H. M. Diepen, P.-Th. Camelot, Th. Sagi-Bunic, A. Grillmeier), dok su djela većeg broja autora navedena samo uz jedan od njih.²⁴ Dvojica netom spomenutih dobro će poznavati Šagi-Bunićeva istraživanja. Alois Grillmeier ih u svojem velikom djelu *Christ in Christian Tradition. From the Apostolic Age to Chalcedon (451)* citira na mnogim mjestima.²⁵ Na jednome čak izravno najavljuje da će se poslužiti Šagi-Bunićevom dubokom analizom sjednica i tekstova iz DPHP.²⁶ Pierre-Thomas Camelot, autor glasovitog djela *Éphèse et Chalcedoine*²⁷ Šagi-Bunićevu analizu kalcedonske formule u DPDN naziva »iznimno minucioznom« i ističe važne doprinose te studije. Osobito je vrijedna bilješka u kojoj mu priznaje da je imao pravo u nekim komentarima na njegovo djelo, koje je potom uzeo u obzir.²⁸ Osim toga, treba ukazati i na opsežan članak Marie-Vincenta Leroya,²⁹ koji »kalcedonskog Krista« prikazuje na temelju DPDN i DPHP. Već iz toga članka očito je da te studije daju izvrstan uvid u daljnju i bližu pripremu Kalcedonske definicije te u njezinu kristolo-

²² Više o tome vidi u: Tomislav Zdenko TENŠEK, Hrvatski latinisti-kapucini XX. stoljeća: Hadrijan Franjo Borak (1915. – 1993.) i Tomislav Janko Šagi-Bunić (1923. – 1999.), u: *Vjesnik Hrvatske kapucinske provincije*, 38 (2004.) 4, 402–415; Anto BARIŠIĆ, *Teandrička kristologija Tomislava Janka Šagi-Bunića*, Zagreb, 2012., 194–210; Andrea FILIĆ, *Efeška kristološka kontroverzija prema djelima T. J. Šagi-Bunića – Od raskola (431.) do sjedinjenja (433.)*, 19–76.

²³ Od domaćih recenzenata bilježimo samo dvije recenzije: Bonaventura DUDA, Recenzija DPDN u: *Bogoslovska smotra*, 35 (1965.) 1, 145–146; Jordan KUNIČIĆ, Recenzija PCC, u: *Bogoslovska smotra*, 39 (1969.) 4, 492–493.

²⁴ Za Efez: E. Schwartz, P. Batiffol, R. Devreesse, I. Rucker, A. d'Alès, A. N. Diamantopoulos, G. Neyron, I. Ortiz de Urbina, H. M. Diepen, P.-Th. Camelot, Th. Sagi-Bunic, A. Grillmeier (usp. ISTITUTO PER LE SCIENZE RELIGIOSE, *Conciliarum oecumenicorum decreta*, Bologna, 1973., 39); za Kalcedon: J. Lebon, A. Grillmeier – H. Bacht, R. V. Sellers, H. M. Diepen, P. Galtier, P.-Th. Camelot, Th. Sagi-Bunić, A. Grillmeier (usp. *Isto*, 76).

²⁵ Usp. Alois GRILLMEIER, *Christ in Christian Tradition. From the Apostolic Age to Chalcedon (451)*, London, 1965. U kasnijem izdanju, u francuskom prijevodu, tih je citata još više. Usp. Alois GRILLMEIER, *Le Christ dans la tradition chrétienne, I. De l'âge apostolique au concile de Chalcedoine (451)*, Paris, 2003., 872, 941, 944–945, 969, 976–977, 979, 1004, 1017, 1047. Usp. i Alois GRILLMEIER, *Mit ihm und in ihm. Christologische Forschungen und Perspektiven*, Freiburg – Basel – Wien, 1975., 264, 290, 296, 375, 383, 418.

²⁶ Usp. Alois GRILLMEIER, *Le Christ dans la tradition chrétienne, I*, 941, bilj. 46.

²⁷ Usp. P.-Th. CAMELOT, *Éphèse et Chalcedoine. 432 et 451. Histoire des conciles œcuméniques*, Paris, 1962.

²⁸ Usp. Pierre-Thomas CAMELOT, *Bulletin d'histoire des doctrines chrétiennes*, u: *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, 49 (1965.), 745.

²⁹ Usp. Marie-Vincent LEROY, *Le Christ de Chalcedoine*, u: *Revue Thomiste*, 81 (1973.) 1, 76–88.

giju. Stoga ne čudi da je André de Halleux proglasio Šagi-Bunića jednim od šestorice glavnih zapadnih stručnjaka za kalcedonsku dogmu.³⁰

Osim navedenog, smatramo potrebnim ukazati na dva glavna Šagi-Bunićeva doprinosa iz DPDN i DPHP, koja su kao danasve originalna prepoznali svjetski stručnjaci. Kao prvo, mnogi su istaknuli njegov specifičan pristup kalcedonskoj problematici. Za razliku od gotovo svih drugih autora, koji su je iščitavali iz unitarističke perspektive, on ju je obradio pod vidom dvojstva. Takvim je pristupom, ipak, došao do zaključka da prvotna namjera kalcedonskih otaca nije bila definirati diofizitizam, nego jedinstvo Krista, tj. istaknuti »jednog te istog«. ³¹ Na tom je tragu i drugi njegov veliki doprinos, naime to što je otkrio i dokazao da kalcedonski diofizitizam nije čisti antiohijski diofizitizam, nego diofizitizam u Ćirilovoj interpretaciji te je jasno pokazao njegov put od Antiohijskog simbola (431./432.) preko Ćirilove poslanice *Laetentur coeli* (433.) do Kalcedonske definicije (451.). Konkretno, diofizitizam je tako ispovjeden da pritom ni po čemu ne bude dovedeno u pitanje, nego štoviše čvrsto utvrđeno, jedinstvo Krista ili, točnije, istovjetnost Logosa i Krista. Antiohijska dva potpuna (»potpuni Bog i potpuni čovjek«) postaju Ćirilov jedan potpuni, tj. »potpun isti u božanstvu i isti potpun u čovječstvu«, a na mjesto njihovih »dviju sjedinjenih naravi« dolazi formula »u dvjema naravima«. ³²

³⁰ Usp. André de HALLEUX, La définition christologique à Chalcedoine, u: *Revue théologique de Louvain*, 7 (1976.) 1, 10, gdje uz Šagi-Bunića autor navodi Richarda, Ortiza, Sellersa, Diepena i Camelota. Isti tekst de Halleux je kasnije objavio u knjizi *Patrologie et oecuménisme. Recueil d'études*, Leuven, 1990., 462–465.

³¹ Vezano uz DPDN, na to ukazuju ovi recenzenti: Raniero CANTALAMESSA, u: *Rivista di storia e letteratura religiosa*, 3 (1967.) 2, 324; A. SEGOVIA, u: *Estudios Ecclesiasticos*, 41 (1966.) 157, 234–235; J. M. R. T., u: *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, 1966., 594; F., u: *Zeitschrift für katholische Theologie*, 88 (1966.), 6. Također i Pierre-Thomas CAMELOT, *Bulletin d'histoire des doctrines chrétiennes*, 745; André de HALLEUX, La définition christologique à Chalcedoine, 21. Vezano uz DPHP vidi recenzije: C. EXTREMEÑO, u: *Studium. Revista de Filosofía y Teología*, 5 (1965.) 2, 399; Raniero CANTALAMESSA, u: *Laurentianum*, 6 (1965.) 1, 128; T. URQUIRI, u: *Ilustración del Clero*, 6 (1965.), 358; [nepoznat autor], u: *Stromata. Ciencia y Fé*, 21 (1965.) 3–4, 636–637; J. T., u: *Byzantion. Revue Internationale des Etudes Byzantines*, 35 (1965.), [stranica nepoznata]; L. RENWART, u: *Nouvelle Revue Théologique*, 98 (1966.) 5, 540; F. HEMLER, u: *Augustinianum*, 6 (1966.) 1, 114–115; Luigi SCIPIONI, u: *Sacra Doctrina*, (1966.) 41, 158; V. RODRIGUEZ, u: *Salmanticensis*, 13 (1966.), 662; A. ISAZA B., u: *Franciscanum*, 9 (1967.) 25, 64. Usp. i Marie-Vincent LEROY, *Le Christ de Chalcedoine*, 76.

³² U vezi s DPDN to ističu ovi recenzenti: A. SEGOVIA, 234; Raniero CANTALAMESSA, 324; J. M. R. T., 594; Bonaventura DUDA, 145–146. Također usp. Pierre-Thomas CAMELOT, *Bulletin d'histoire des doctrines chrétiennes*, 745; André de HALLEUX, La définition christologique à Chalcedoine, 22–23. Za DPHP usp. ove recenzije: C. EXTREMEÑO, 399; J. T. [stranica nepoznata]; L. RENWART, 540; Luigi SCIPIONI, 158; V. RODRIGUEZ, 662; Raniero CANTALAMESSA, 126–127; [nepoznat autor], 637; F. RUIZ de S. JUAN DE LA CRUZ, u: *Ephemerides Carmeliticae*, 16 (1965.), 462–463. Usp. i Marie-Vincent LEROY,

Tim se radovima Šagi-Bunić pridružio zanosnom projektu obilježavanja 1500. obljetnice Kalcedonskog koncila. U vezi s time zanima nas je li, i u kojoj mjeri, participirao i u onim paralelno probuđenim pitanjima o značenju Kalcedonske definicije za suvremenog čovjeka te o posljedičnoj potrebi njezine revalorizacije, pa čak i preoblikovanja kristoloških formula utemeljenih na filozofskom pojmovlju koje danas ima novo i drukčije značenje. Premda samu Kalcedonsku definiciju nikada nije stavio u pitanje, a još je manje bio sklon stvaranju novih formula,³³ ipak u njegovu posljednjem djelu na latinskom jeziku pronalazimo elemente koji otkrivaju da je doista pratio i uključivao se i u te suvremene teološke tokove. *Problemata christologiae chalcedonensis* djelo je u kojem je Šagi-Bunić već dobrano zakoraknuo u drugu fazu svojega teološkog hoda. I dalje se bavi kristologijom V. stoljeća, zapravo ponavlja bitne zaključke do kojih je došao u prvim dvjema studijama, no sada s novim ciljem: otkriti što načini razmišljanja i postupanja aktera koji su sudjelovali u oblikovanju Kalcedonske definicije imaju poručiti teolozima nakon Drugoga vatikanskog koncila.³⁴ Pokazuje kako se, kroz mnoštvo oprečnih stavova, »u životnom i dramatičnom procesu«³⁵, probijala i stvarala dogma o Isusu Kristu te oslikava psihološko-moralne profile kalcedonskih otaca kao učitelja vjere,³⁶ sve u nadi da će ti uvidi pomoći boljem razumijevanju poslijekoncilskog doktrinarnog razvoja.³⁷

Potonje se, valja dodati, više iščitava između redaka. Naime, dobiva se dojam da je autor skromno uvjeren da će njegove analize ondašnjih situacija i postupaka glavnih sudionika kristološke kontroverzije V. stoljeća kojima sada, mogli bismo reći, »ulazi u dušu«, čitateljima progovoriti sami za sebe i uputiti ih na ispravan pristup otajstvu Isusa Krista – ni konzervativan, u smislu uvjerenja da je Kalcedonom rečeno sve što se o Kristu može reći, ni onaj dijametralno suprotan (namjerno ne kažemo progresivan, jer to nije progres!), koji bi smjerao rušenju autoriteta Kalcedonske definicije. U to nas dodatno uvjeravaju povremeni autorovi »bljeskovi« koje unosi u izlaganje, bilo kao aluzije,

Le Christ de Chalcedoine, 76–82; Alois GRILLMEIER, *Le Christ dans la tradition chrétienne*, I, 944. Zanimljivo je da su tek neki od navedenih recenzenata istaknuli Šagi-Bunićev zaključak da su na pobjedu umjerenog ćirilijanizma odlučujući utjecaj izvršili carigradski biskupi Proklo i Flavijan te teolozi koji su zajedno s njima zastupali »srednju«, »proklovsku« liniju.

³³ Usp. Anto BARIŠIĆ, *Teandrička kristologija Tomislava Janka Šagi-Bunića*, 187, gdje autor primjećuje da, za razliku od onih koji su predlagali nove formule, Šagi-Bunić predlaže »molitvu«, utemeljenu na Mt 25,40.

³⁴ Usp. PCC, 6.

³⁵ *Isto*, 5.

³⁶ Usp. *Isto*, 3, 64.

³⁷ Usp. *Isto*, 5.

bilo kao izričite izjave, te kojima se, premda diskretno, priključuje onima koji su uvidjeli da kalcedonsku kristologiju treba iščitavati i iz novih kutova.

Ovdje ćemo se nakratko zadržati samo na jednoj ideji koja se provlači kroz čitavu studiju, tj. na pitanju diskontinuiteta i kontinuiteta u službi doktrinarnog napretka. Čini se da su autora na pisanje ovoga djela potaknule bojazni pojedinih ljudi u Crkvi da bi se u posljednjim desetljećima pojavljenim novim pristupima i novim načinom govora o otajstvu Isusa Krista, osobito onim koji se bavi dimenzijama Isusa Krista kao konkretnog čovjeka, dovela u pitanje kalcedonska kristologija te razbio doktrinarni kontinuitet s njome.³⁸ Ti strahovi, uvjerava Šagi-Bunić, nemaju stvarnoga utemeljenja u povijesnom razvoju Kalcedonske definicije ni u njoj samoj, nego proizlaze iz toga što ju se stoljećima iščitavalo i tumačilo u gotovo isključivo unitarističkom smislu, tj. na liniji jedinstva i posljedičnog naglaska na božanskoj osobi koja je postala čovjekom, dok je pitanje dvojstva u Isusu Kristu bilo zanemareno.³⁹ Osim toga, ukazuje na to da napredak kristološke nauka nije tekao monolinearno, nego u konstantnim susljednim diskontinuitetima.⁴⁰ No bez njih ne bi bilo ni doktrinarnog napretka.⁴¹

Ne treba se, dakle, bojati da će suvremeni naglasci na Kristovu čovječtvu narušiti kontinuitet kristološke dogme. Da bi to još čvršće utemeljio, Šagi-Bunić podsjeća na to da je, ukoliko se Kalcedon promatra u odnosu na pređašnje sabore, isticanje istinskog čovječtva Isusa Krista (dakako, uz paralelno isticanje njegova božanstva) upravo bilo njegov specifikum ili novitet.⁴² Oci su svoju vjeru da je Bog postao konkretnim čovjekom, onime koji ima sve bitne dijelove čovjeka, izrekli u skladu s poimanjima svojega vremena, kroz pojam naravi i biti.⁴³ Pa ipak, autor uz te izričaje uočava još jedan, koji smatra važnim dodatkom: »u svemu nama sličan, osim u grijehu«, te otud zaključuje: »Kalcedonski oci očito nisu imali nakane u definiciji nametnuti ili kanonizirati svoj vlastiti pojam čovjeka tako da bi se o Kristu kao čovjeku smjelo govoriti samo ono što su oni tada o čovjeku mislili i znali: oni radije postavljaju stvarne ljude kao kriterij za ono što spada na Krista kao čovjeka.«⁴⁴ U tome izričaju vidi otvoren prostor i za nova promišljanja koja se s punim pravom mogu smatrati proizašlima iz Kalcedonske definicije i u kontinuitetu s njome, naime ona koja

³⁸ Usp. *Isto*, 56, 58, 62.

³⁹ Usp. *Isto*, 55–56, 58.

⁴⁰ Usp. *Isto*, 54–55, 61–62.

⁴¹ Usp. *Isto*, 55; također 6–7, 11, 15, 22, 38–39, 53.

⁴² Usp. *Isto*, 52–53.

⁴³ Usp. *Isto*, 57.

⁴⁴ *Isto*, 58. Usp. i *Isto*, 57.

govore o Kristu kao onome koji »svoje *biti-čovjek* živi u zajedništvu s drugim ljudima«, u međusobnim odnosima s njima.⁴⁵ Uskoro će i sam početi na to stavljati najveći naglasak.

Radove spomenute u ovom posljednjem odlomku kronološki bismo, a PCC djelomice i po sadržaju, trebali staviti u ono koje slijedi, tj. koncilsko. No, čovjekov je život teško razdijeliti na razdoblja. Zato radije govorimo o fazama. U šezdesetim godinama XX. stoljeća u Šagi-Bunićevu životu sasvim se očito preklapaju dvije faze. Prije negoli prijeđemo na drugu, ukažimo još samo na jednu bitnu oznaku prve faze: samozatajnost. Hrvatska javnost, naime, iz njegovih usta neće čuti ni riječi o postignutim znanstvenim uspjesima. Razlog tome možemo tražiti u njegovoj franjevačkoj i ljudskoj poniznosti koja ga je očuvala od zanošenja samim sobom, no još je važnije to što se zanio Koncilom i ljubavlju prema domaćoj Crkvi kojoj je u svaku poru htio utkati koncilске novosti.

2. Sjedinjenje Boga i čovjeka ostvaruje se u Crkvi

Šagi-Bunić je, prema svjedočanstvima njegove subraće, često znao govoriti da je Koncil doživio kao svoje osobno obraćenje.⁴⁶ Mi ćemo ga, u skladu s naravi ovoga članka, precizirati kao »kristološko obraćenje«. Naime, dok je u prvoj fazi svojega teološkog hoda sjedinjenje Boga i čovjeka proučavao kroz prizmu kalcedonske kristologije koja je ponajprije usmjerena na tumačenje otajstva Boga koji je u vremenu postao čovjekom, u drugoj se fazi tim pitanjem bavi u svjetlu drugovatikanskog naglaska na proslavljenom i danas živom Kristu. To, pak, ne smijemo shvatiti kao promjenu smjera Šagi-Bunićeva teološkog hoda ili, još gore, kao napuštanje starog puta kako bi sada, prosvijetljen, otrebao sa sebe prašinu ondje nakupljenu te zakoraknuo na nove staze. Upravo suprotno.

2.1. Kalcedonska kristologija u novom, drugovatikanskom ruhu

Godine 1966. Šagi-Bunić je na Teološkom fakultetu Sveučilišta u Münchenu održao dva predavanja,⁴⁷ iz kojih biva razvidno da se njegovo »koncilsko obraćenje« odvila u kontinuitetu s dotadašnjim mu preokupacijama. Ukoliko

⁴⁵ Usp. *Isto*, 58.

⁴⁶ Usp. Tomislav Zdenko TENŠEK, O Tomislavu Janku Šagi-Buniću, 1992., 1–4, u: OATJŠB; Anto BARIŠIĆ, *Teandrička kristologija Tomislava Janka Šagi-Bunića*, 38, 158–159.

⁴⁷ Usp. Razgovor s drom. Šagi-Bunićem nakon njegovih predavanja u Münchenu, u: *Glas Koncila*, 14. VIII. 1966., 10.

bi se, pak, htjelo govoriti i o diskontinuitetu, valja ga shvatiti u svjetlu gore spomenutih shvaćanja iz PCC. Naslovi dvaju predavanja, onoga neobjavljenoga (»Sjedinjenje Boga i čovjeka«. Kako se Drugi vatikanski koncil [1962. – 1965.] nadovezuje na koncil u Kalcedonu [451.]⁴⁸) i onoga objavljenoga (Kristološki poslije Drugog vatikanskog koncila⁴⁹) već sami po sebi govore o Šagi-Bunićevim kristološkim preokupacijama neposredno nakon Koncila. Sada, najprije još uvijek pretežito znanstvenim pristupom, razlaže vezu između dvaju koncila.

Njihovu »paralelu«, ili »zajednički nazivnik osnovne doktrinarne teme«⁵⁰ pronalazi u temi sjedinjenja Boga i čovjeka te precizira: dok je »Kalcedonski koncil normativno zacrtao što Crkva vjeruje o tome kako je Bog sebi ujedinio *jednu ljudsku narav* u Isusu Kristu, koji po tome jest 'potpun u božanstvu i isti potpun u čovještvu'«, Drugi vatikanski koncil tumači kako »Bog po Crkvi u Isusu Kristu ujedinjuje sa sobom sve čovječanstvo«.⁵¹ Njihovu, pak, razliku vidi u tome što je Kalcedon, pod pritiskom brojnih krivih tumačenja Kristova otajstva bio primoran »zatvoriti debatu«, »fiksirati i osigurati ono minimalno i bitno«, dok je Drugi vatikanski »usmjerio na nove putove« te je »otvorio i razvio ono što je u Kalcedonu bilo utvrđeno, ali u zatvorenoj formi«.⁵² Naravno da uočava i onu čisto dogmatsku nijansu po kojoj se razlikuju dva sjedinjenja Boga i čovjeka (ili, bolje, dva načina govorenja o njemu): dok se u Kalcedonu pitanje Isusa Krista rješava kroz govor o jednoj osobi i dvjema naravima, na Drugome vatikanskom koncilu promišlja se o sjedinjenju mnoštva ljudskih osoba s Bogom u Crkvi.

⁴⁸ Originalno predavanje na njemačkom jeziku bilo je naslovljeno »Das Konzil von Chalcedon und der zweite Vatikanische Konzil – Eine Parallele«. Taj tekst, koji je sačuvan u OATJŠB autor je, najvjerojatnije 1978. godine, doradio i proširio bilješkama, s ciljem objavljivanja na hrvatskom jeziku, davši mu novi, gornji naslov. Nije nam poznato zašto ga nije objavio.

⁴⁹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Kristološki traktat poslije Drugog vatikanskog koncila, u: *Bogoslovska smotra*, 38 (1968.) 2, 147–156.

⁵⁰ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, »Sjedinjenje Boga i čovjeka«. Kako se Drugi vatikanski koncil (1962. – 1965.) nadovezuje na koncil u Kalcedonu (451.), 1–2, u: OATJŠB (dalje: »Sjedinjenje Boga i čovjeka«). O tome članku više vidi u: Andrea FILIĆ, Šagi-Bunićeve intuicije o sjedinjenju Boga i (svakoga) čovjeka kroz prizmu usporedbe Kalcedonskog koncila i Drugoga vatikanskog koncila, u: *Bogoslovska smotra*, 83 (2013.) 4, 790–797. Budući da je taj članak bitna karika za razumijevanje Šagi-Bunićeva teološkog hoda, ovdje ćemo ponovno dotaknuti neke njegove ideje.

⁵¹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, »Sjedinjenje Boga i čovjeka«, 3. U prilog drugovatikanskoj težnji autor ondje navodi citat iz LG 1 o Crkvi koja je u Kristu kao sakrament ili znak i oruđe najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijeloga ljudskog roda. Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), br. 1, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008.

⁵² Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, »Sjedinjenje Boga i čovjeka«, 2. Usp. i *Isto*, 3.

Potonje, premda nije supstancijalno, naziva »stvarnim sjedinjenjem«⁵³ te ukazuje na njegovu nutarnju utemeljenost u kalcedonskoj kristologiji: »Ovo drugo ujedinjavanje – svega čovječanstva, odnosno svakoga čovjeka s Kristom – ima svoj početak i proizlazi iz onog prvog – kad je Božanski Logos ujedinio sa sobom jedno konkretno čovječstvo i postao jedan od nas: uslijed toga spoznaja o onom prvom stoji u temelju spoznaje o ovom drugom.«⁵⁴

Šagi-Bunićeve riječi da ovoga drugoga ne bi bilo bez onoga prvoga nedvojbeno možemo primijeniti i na njegov teološki hod. Da nije do u detalje poznavao srž Kalcedonske definicije, ne bi je sada mogao iščitavati pod novim svjetlom, usredotočujući se na ona mjesta za koja veli da predstavljaju »plodne principe koji mogu biti dalje razvijani«⁵⁵. Jedan od tih principa jest onaj već poznati nam izričaj o kojemu je pisao u PCC: »po svemu nama sličan, osim u grijehu«. Tu temu sada još detaljnije razrađuje, ali opet s istim zaključkom – u samoj Kalcedonskoj definiciji ipak postoji mjesto kojim su nam kalcedonski oci ostavili u baštinu jedno opće načelo koje može i treba biti dalje promišljano: »... kao da su htjeli reći: 'I bez obzira na taj stručan govor [...] nas ne zaokuplja toliko pojam o čovjeku, mi govorimo o konkretnoj realnosti čovjeka i ljudi. Krist je u svemu bio (izuzev u grijehu) takav čovjek kakvi smo mi, bez obzira na pojam ili definiciju koja se može imati o toj realnosti čovjeka. Drugim izričajima je rečeno da je Krist imao od čovjeka sve što tvori čovjekovu bit, no mi kažemo još da je imao i sve ostalo što ide s čovjekom, što spada na čovjeka, bez obzira je li to bit ili nije bit...«⁵⁶ Ovdje moramo paziti da ne bismo, na temelju ovih Šagi-Bunićevih uvida, donijeli površan i pogrešan zaključak da se on nakon Koncila posvetio samo govoru o Kristu kao konkretnom čovjeku. To što tu činjenicu snažnije ističe više je reakcija na dotadašnje učestalo stavljanje gotovo isključivog naglaska na Kristovo jedinstvo, o čemu je već bilo riječi. Mogli bismo je usporediti s reakcijom »njegovih« antiohijskih teologa koji su se, izazvani Apolinarovim nijekanjem Kristove razumske ljudske duše, svim silama usmjerili naglašavanju njegova cjelovitog čovječstva, no nikada ga nisu zamišljali izdvojeno iz onoga sebi specifičnog paralelizma, »potpuni Bog« i »potpuni čovjek«. Sličnost s njima, premda rezultat formalno nije isti, ukazuje

⁵³ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Crkva je misterij* (1965.), u: *Ali drugog puta nema. Uvod u misao Drugog vatikanskog koncila*, Zagreb, 1986., 565. Za članke koji su kasnije objavljeni u knjigama uz naslov ćemo u zagradi navesti prvu godinu objavljivanja. U knjizi prema kojoj ćemo ih citirati čitatelj može pronaći cjelovite podatke o primarnim izvorima.

⁵⁴ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, »Sjedinjenje Boga i čovjeka«, 3.

⁵⁵ *Isto*, 10.

⁵⁶ *Isto*, 8.

se i u načinu pristupa otajstvu Krista, tj. u tome što se stavljanjem naglaska na jedno zapravo ističe drugo. Dok su antiohijci, kako je otkrio Šagi-Bunić, inzistirali na Kristu »potpunom čovjeku« kako bi od Logosa otklonili svako trpljenje i tako očuvali njegovo božanstvo, on govori o Isusu Kristu kao »proslavljenom čovjeku« kako bi promicao vjeru u božansko dostojanstvo svake ljudske osobe. To je očito već iz njegova članka o kristološkom traktatu nakon Drugoga vatikanskog koncila u kojemu promišlja o mogućim razvojem pojedinih tema dotadašnje sustavne kristologije, utemeljene na kalcedonskoj kristološkoj dogmi.

Prije svega, Šagi-Bunić predviđa korjenitu promjenu temeljnoga gledišta na otajstvo Krista. Umjesto dotadašnjeg, pretežito ontološkog gledišta, statičkog i usredotočenog na Krista »u sebi«, kristologija će sada biti oblikovana ponajprije kroz ekonomsko ili funkcionalno gledište, dinamičko i usredotočeno na ono što je Krist »prema nama« i »za nas«. Smatra da će »glavna težišna točka« i »stožerna os« budućega kristološkog traktata biti uskrslji, proslavljeni i sada živi Krist.⁵⁷ Riječi da je »ono što on sada jest proizašlo iz onoga što je bio« te da je »ono što sada izvodi plod onoga što je tada izveo«⁵⁸ možemo i ovako interpretirati: novi kristološki naglasci proizlaze iz onih koji su davno utvrđeni. Pogledajmo kako to izgleda na konkretnim primjerima.

Tema Kristova jedinstva, ukoliko ga se promatra kao »sadašnji i neprekidno prisutni i živi misterij«⁵⁹, zadobit će, nazovimo ga, i ljudsko lice: »'Jedan od Trojstva' koji je ujedno 'jedan između nas' znači sada također jednoga između nas koji je unutar Trojstva.«⁶⁰ Na tom tragu Šagi-Bunić uočava potrebu dviju »refleksija«. Prva bi se bavila odnosima »između Oca i Duha Svetoga prema Kristu kao jednome Sinu koji je ne samo s njima u naravi jednak, nego je također čovjek«⁶¹. Ovdje ne možemo imati ni najmanje primisli da bi Šagi-Bunić zapao u neko naučavanje četvorstva u Bogu, a što su drevni oci predbacivali antiohijskim teolozima. On, naime – na ćirilovskoj, proklovskoj i kalcedonskoj liniji – očito zastupa istovjetnost Logosa i Isusa Krista i hipostatsko jedinstvo: »Krist, ne shvaćen kao čovjek odijeljen od Božanskog Logosa po kome je sav kozmos dobio svoj smisao kao zadatak, već kao sam Logos u ljudskoj naravi, u kojoj je smisao kozmosa postigao svoje vrhunsko

⁵⁷ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Kristološki traktat poslije Drugog vatikanskog koncila, 148.

⁵⁸ *Isto*, 149.

⁵⁹ *Isto*, 151.

⁶⁰ *Isto*.

⁶¹ *Isto*.

ostvarenje.«⁶² Na to se nadovezuje potreba druge refleksije, one o »odnošenju i zajedništvu te jedne osobe i mnoštva ljudskih osoba koje po Njemu jedinome u Duhu Svetome sada i uvijek imaju pristup k Ocu«⁶³. Tome će se u budućnosti više posvetiti. Zapravo je sva njegova poslijekoncilska kristologija koncentrirana oko ovoga: »Ovaj 'jedan od nas' (i sav naš) posjeduje sada moći, da sa svima nama i sa svakim od nas stupi u osobno zajedništvo i da nas sve poveže u jedno ljudsko i više jedinstvo.«⁶⁴

Tema o Kristovoj ljudskoj naravi također će dobiti nove naglaske. Više nije riječ o naravi u smrtnome, nego pobožanstvenjenom stanju, o naravi u kojoj su »ostvareni svi potencijaliteti i dosegnut sav rascvat i ljudskoga i kozmičkoga i uopće stvorenoga bića«, u kojoj »materijalni kozmos nije samo humaniziran, već deificiran« i koja kao takva »sačinjava žarište svega kozmosa« te »zrači na sve ljudske naravi i na sve zbiljsko.«⁶⁵

I u ostalim kristološkim temama Šagi-Bunić naslućuje nova bogatstva. Tako Kristovu proslavljenu svijest, kao najvišu ljudsku svijest, koja u sebi uključuje sva bogatstva i puninu svake moguće ljudske svijesti, osim grijeha, naziva »sveljudskom i kozmičkom sviješću«⁶⁶. Kristovo znanje promatra kao poznavanje svega što je »u stvorenjima, u čovjeku i u kozmosu«⁶⁷, ali i kao »znanje puno simpatije za sva bića«⁶⁸, koje teži njihovu okupljanju i »čitav kozmos obgrljuje u ljubavi«⁶⁹. Utoliko Krist »i u potpunosti *poznaje* i savršeno *hoće* vlastiti smisao svih bića i cjelokupnog kozmosa. Jer *zna* sva bića da ih *ljubi*. I ljubeći ih, on afirmira njihov smisao.«⁷⁰ I temu Kristove volje i djelovanja Šagi-Bunić prisposobljuje kroz sliku ljubavi proslavljenog Krista prema svim stvorenjima te dodatno naglašava da njegovo spasiteljsko djelovanje ne može biti ograničeno granicama vidljive Crkve, nego obuhvaća sve ljude, njihovu povijest, prirodu, i sam kozmos.⁷¹

⁶² *Isto*, 153. Tema o »jednom te istom« nalazi se u podlozi i Šagi-Bunićevih jednostavnih i više vjernički poticajnih, negoli teoloških tekstova. Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Drugovanje s Bogom* (1971.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, Tomislav Zdenko Tenšek – Andrea Filić (ur.), Zagreb, 1998., 128: »Ne može se odjeljivati ljubav prema Bogu od ljubavi prema ljudima, jer je u Isusu Kristu Bog i čovjek jedan te isti, i ne može ljubiti Krista tko ne ljubi i Boga i njegovu braću i sestre – ljude, s kojima se on poistovjećuje.«

⁶³ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Kristološki traktat poslije Drugog vatikanskog koncila*, 151.

⁶⁴ *Isto*, 152.

⁶⁵ *Isto*.

⁶⁶ *Isto*.

⁶⁷ *Isto*.

⁶⁸ *Isto*, 153.

⁶⁹ *Isto*.

⁷⁰ *Isto*.

⁷¹ Usp. *Isto*, 153–154.

Osim tih novih naglasaka koji su svi mahom inspirirani govorom o proslavljenom Kristu, valja spomenuti još jedan važan pomak u Šagi-Bunićevoj poslijekoncilskoj kristologiji, a koji se tiče poimanja utjelovljenja. Možda i pod utjecajem koncilskoga ponovnog otkrića i oduševljenja otačkim spisima, sve češće govori o utjelovljenju kao otajstvu čudesne razmjene. Ta je ideja, po sadržaju, mnogo bogatija od kalcedonskog opisa inkarnacije jer u sebi samoj, bez potrebe za dodatnim tumačenjima (kao što je »radi nas i radi našega spasenja«), nosi snažan soteriološki naboj – Bog je postao ono što smo mi da bismo mi postali ono što je on. Zbog njegova zauzimanja za tako shvaćeno utjelovljenje, Šagi-Bunića – barem po jednome segmentu njegove kristologije – možemo smjestiti u zastupnike realističke teorije spasenja. Prema njemu je, naime, Bog postavši čovjekom ne samo uzeo narav kakvu imaju ljudi nego se istodobno na neki način sjedinio sa svakim pojedinačnim nositeljem te naravi te mu je, barem početno i potencijalno, udijelio dar drugoga dijela čudesne razmjene – pobožanstvenjenje.⁷²

O izjavi Drugoga vatikanskog koncila da se po otajstvu utjelovljenja Sin Božji sjedinio na neki način sa svakim čovjekom⁷³ Šagi-Bunić će, zanimljivo, intenzivno početi pisati tek nakon 1979. godine, tj. nakon enciklike Ivana Pavla II. *Redemptor hominis*, gdje papa govori o istoj stvari, s malom nijansom: Krist se po otajstvu otkupljenja zauvijek sjedinio sa svakim čovjekom, bez izuzetka, od časa njegova začeća.⁷⁴ Otad mu te dvije izjave postaju nezaobilazna inspiracija. Tu dimenziju sjedinjenja Sina Božjega sa svakim čovjekom naziva »osobnom povezanošću«, »osobnim odnosom« i »osobnom ujedinjenošću«. Uvjeren je da ona spada u sam sadržaj utjelovljenja te da prethodi činu čovjekova svjesnog pristajanja uz Krista. Na jednome mjestu čak veli da je ona na neki način »fundamentalnija od same povezanosti po tome što Sin Božji ima sa svakim čovjekom specifično istu ljudsku narav«⁷⁵.

⁷² Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Briga za čovjeka u dokumentima suvremene Crkve, u: *Bogoslovska smotra*, 50 (1980.) 2–3, 133. Također usp. *Admirabile commercium* (1966.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 69–72; Božić – sablazan za pobožne? (1975.), u: *Isto*, 133–134.

⁷³ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 22, u: *Dokumenti* (dalje: GS).

⁷⁴ Usp. IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis – Otkupitelj čovjeka. Enciklika na početku papinske službe* (4. III. 1979.), Zagreb, 1980., br. 13–14 (dalje: RH).

⁷⁵ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Briga za čovjeka u dokumentima suvremene Crkve, 133. Osobno sjedinjenje spominje se i na okolnim stranicama. Usp. *Isto*, 132–137. Također usp. Andrea FILIĆ, Šagi-Bunićeve intuicije o sjedinjenju Boga i (svakoga) čovjeka kroz prizmu usporedbe Kalcedonskog koncila i Drugoga vatikanskog koncila, 806–811, gdje autorica ukazuje na sličnost jedne Šagi-Bunićeve pretkoncilske propovijedi iz 1961. godine i odlomka iz GS 22. Ovdje je dragocjeno navesti barem ovaj citat, u kojemu Šagi-Bunić spaja kalcedonsko tumačenje utjelovljenja i ono koje naziva osobnim jedinstvom,

Ovdje valja dodati da Šagi-Bunić događaj utjelovljenja ponekad hotimice razlomljuje na više događaja, sve ih jednako nazivajući utjelovljenjem. U nj, ukoliko se misli na to da je Bog postao čovjekom, spada ne samo rođenje nego i čitav život Sina Božjega kao čovjeka, njegovo prihvaćanje i proživljavanje svega što je ljudsko, a što je puninu doseglo u prihvaćanju smrti. U tome je trenutku bilo dovršeno utjelovljenje u svojoj descendentnoj dimenziji. No, prema Šagi-Buniću »utjelovljenje nije samo silaženje Boga u ljudsko i zemaljsko, nego je ujedno uzvisivanje i dovršavanje ljudskoga u božanskom, pobožanstvenijvanje. [...] Utjelovljenje je dovršeno, bar što se tiče jednoga čovjeka, Krista, kad je Krist uskrsnuo i kada je njegovo čitavo čovječje biće, to jest njegova duša i tijelo, doseglo rascvat svih svojih mogućnosti u dobivanju nečega što je božansko, i po čemu zajedništvo toga ljudskoga s Bogom postaje za vijeke neodvojivo i nerastavljivo, ne samo po biti (unio hypostatica), nego i po proživljavanju.«⁷⁶

U svemu spomenutom prepoznajemo već izričajne karakteristične za njegovu razdoblje civilizacije ljubavi, čije će glavno obilježje biti univerzalna kristologija ili, konkretno, govor o tome kako se Sin Božji sjedinjuje sa svakim čovjekom. To pokazuje da on nije nastao odjednom, nego je plod dugogodišnjih istraživanja i promišljanja ali, sigurno, i osobnih poniranja u otajstvo Isusa Krista i susretanja s njime u vlastitoj nutrini. Pa ipak, ako ćemo se držati načina na koji smo odlučili razraditi našu temu, prateći pojedine etape Šagi-Bunićeva teološkog hoda kako bismo otkrili njihove posebnosti i, naravno, međuovisnosti, za njegovu teologiju iz ovoga srednjega razdoblja valja reći da je, koliko god su u njoj učinjene sve najbitnije pripreme i pretpostavke za civilizaciju ljubavi, još uvijek pretežito usmjerena govoru o Crkvi kao onoj u kojoj i po kojoj se ostvaruje sjedinjenje Boga i čovjeka.

U tome zacijelo možemo detektirati jedan od plodova Koncila. Naime, nakon što su mu se na Koncilu otvorile oči za nebrojeno bogatstvo novih tema

anticipirajući glavnu ideju iz GS 22: »Uzeo je sebi cjelovitu ljudsku narav, pravo materijalno naše tijelo i razumsku ljudsku dušu, i tako je On, Stvoritelj i po kome je sve stvoreno, ujediniu u nekom vidu sa sobom najuže i neodvojivo sve stvoreno, ukoliko naime čovjek u sebi nosi u malom sve stvoreno. Ušavši u našu supstanciju i našavši se kao čovjek među ljudima, Bog Sin je u svoje osobno jedinstvo uzeo mikrokozmos i tako zavijeke od sebe stvoreni kozmos u mikrokozmosu učinio božanskim i svetim«, Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Bog ulazi u svijet, u: *Kršćanstvo ne može biti umorno. 25 govora održanih u zagrebačkoj katedrali*, Zagreb, ²1985., 43.

⁷⁶ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Rascvat života kroz vrata smrti* (1971.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 118–119. Primjera u potvrdu takvu shvaćanju otajstva utjelovljenja ima mnogo. Više o tome vidi u: Andrea FILIĆ, *Civilizacija ljubavi i njezina kristološko-soteriološka utemeljenost u djelima Tomislava Janka Šagi-Bunića*, u: *Isto*, 474–490.

i područja djelovanja, nakon što je doživio kako kuca bilo koncilske Crkve, koja je osjetila neodgodivu potrebu dubokog pounutrenja sebe same kako bi, obnovljena, mogla, krenuti ususret »onima vani«, sasvim je naravno da je Šagi-Bunić te nove uvide, uz koje je i mišlju i srcem pristajao, prvo htio preneti onima s kojima dijeli istu vjeru i za koje se osjećao suodgovornim.

2.2. Crkva kao zajednica uskrsloga i proslavljenog Krista

Šagi-Bunićeve poslijekoncilske propovijedi i »popularni« tekstovi u stopu prate ono što je zacrtao u prije spomenutim radovima znanstvenog karaktera. U gotovo svakome govori o tome kako je potrebno otvoriti oči za to da je Isus Krist danas živ i da danas djeluje u Crkvi. Ovdje, zapravo, progovara Šagi-Bunić kojemu je, kako je još početkom šezdesetih pisao Hadrijanu Boraku, »prva ljubav« bila u dogmatskoj ekleziologiji.⁷⁷ Nju je nakon Koncila osobito protkao kristološkim, pneumatološkim i trinitarnim naglascima. Sada nam se, ipak, ograničiti na one kristološke. Kad bismo ih bili primorani izreći jednom rečenicom, odabrali bismo naslov ovoga članka: »Jedini pravi problem Crkve: vjerujemo li da je Isus sada živ?«⁷⁸ Sve se okreće oko toga temeljnoga pitanja, ili, bolje rečeno, oko pozitivnog odgovora na nj, koji prema njemu spada i u samu definiciju Crkve i kršćana: »Crkva je prije svega zajednica ljudi koji druguju i žive s Kristom, sada živim jer je uskrsnuo, koji nas sada ljubi također svojom čovječjom ljubavlju, i koji nas sada sabire i okuplja oko sebe. [...] Kršćani su grupa ljudi koji znaju da je on živ [...] ali koji to ne samo znaju nego i s njime živim stalno dolaze u najuži životni dodir.«⁷⁹ Osim toga, »vjerovati u Krista uskrslog i živog znači vidjeti ga u toj mističnoj identifikaciji sa svakom pojedinom osobom u Crkvi, ljubiti ga u svakom pojedinom« i prema svakome u Crkvi postupati kao prema Kristu.⁸⁰ U poslijekoncilskim godinama Šagi-Bunić neumorno govori o potrebi oblikovanja takvih kršćanskih zajednica iz kojih će se jasno vidjeti da je Krist živ, da je središte ljubavi, da po svojem Duhu svojim doista daje snage da i sami žive tu ljubav kroz međusobne odnose. Dovoljno je pogledati naslove

⁷⁷ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Pismo Boraku*, 19. X. 1960.; 6. XII. 1961.

⁷⁸ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Jedini pravi problem Crkve: vjerujemo li da je Isus sada živ? (1970.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 106–107.

⁷⁹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Na sastanak s Kristom (1966.), u: *Ali drugog puta nema*, 42; usp. *Isto*, 45; Kršćanski laik kao član Crkve u svijetu (1967.), u: *Isto*, 194, 196; Ideja – osoba – ideologija (1970.), u: *Vrijeme suodgovornosti*, I, 451; Mir uskrsnuloga Krista (1970.), u: *Vrijeme suodgovornosti*, II, Zagreb, 1982., 186–190.

⁸⁰ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Jedini pravi problem Crkve: vjerujemo li da je Isus sada živ?, 108.

nekim propovijedi održanih 1966. godine u Zagrebačkoj katedrali, objavljenih u knjizi pod znakovitim naslovom *Nema privatnoga Boga*: »Sabiranje u ljubavi«, »Krist vjeruje u svoje prijatelje«, »Kršćanstvo kao realnost ljubavi«, »Kristova ljubav ujedinjuje«, »Međusobnost kršćanstva«, »Vjerujemo u Boga živoga – ne u svoj pojam o Bogu«. ⁸¹ Paralelno s time promišljat će i o temi kršćanskog poslanja. Životni dodir kršćana s Bogom i međusobno, ukoliko je autentičan, za nj jest najbolji način svjedočenja svijetu da je Isus Krist živ i u njemu stalno prisutan i djelujući. ⁸² Premda je svaki kršćanin osobno pozvan na to svjedočanstvo, prema Šagi-Buniću ono se istinski ostvaruje tek u zajednici: »Potpuno svjedočanstvo o uskrsnuću Kristovu pred ljudima nije moguće bez svjedočenja zajednice. [...] Ljudi mogu steći pojam o tom da je Krist živ istom kad vide kako zajedno žive oni koji su Kristovi.« ⁸³ U narav onoga »biti kršćanin« upisano je »zbijsko zračenje bivstvovanja s Kristom živim«. ⁸⁴

Tako zapravo dobivamo zatvoreni krug koncentriran oko ideje života, no u čiju bit istodobno spada otvaranje i širenje, a sve opet s ciljem ispunjenja ovoga svijeta životom i Živime: Krist živi u Crkvi – Crkva živi od Krista i s Kristom – Crkva je živi svjedok živoga Krista u svijetu. S time u vezi Šagi-Bunićeva omiljena tema jest ona o proslavljenom i živom Kristu kao »žarišnoj točki« koja privlači ljude u zajedništvo života s Bogom kako bi se ono sve više širilo. ⁸⁵ U živim zajednicama živoga Krista koje svjedoče njegovu živost u svijetu nema mjesta nikakvu ekskluzivizmu – ni osobnom ni grupnom, nego se one mogu graditi jedino u ljubavi koja ne ništi nego cijeni i prihvaća različitost. I u vezi s time, čini se, možemo ukazati na povezanost Šagi-Bunićeva pretkoncilskog i poslijekoncilskog hoda. Proučavajući različite i suprotstavljene kristološke spekulacije, uočio je da je nemoguće ostvariti pravo sjedinjenje ukoliko se one najprije ne pokažu spremnima međusobno upoznati te prihvatiti i ono što je drukčije, ukoliko ostanu zatvorene u svoja uska shvaćanja. Sada to primjenjuje i na svakodnevni kršćanski život. Ako je kršćanstvo međusobno, to prije svega znači da se moramo pokazati

⁸¹ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Nema privatnoga Boga. Razmišljanja o temeljnim usmjerenjima kršćanske egzistencije*, Zagreb, ²1971., 19–22, 33–38, 43–59, 104–109.

⁸² Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Crkva je misterij*, 55–57; *Na sastanak s Kristom*, 45; *Svi su kršćani apostoli* (1966.), u: *Ali drugog puta nema*, 190.

⁸³ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Svjedočiti uskrsnuće* (1967.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 104–105; *usp. Zašto toliko o Isusu?* (1971.), u: *Vrijeme suodgovornosti*, I, 294.

⁸⁴ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, »Uskrsni kršćanin« u povijesnim zadacima (1972.), u: *Vrijeme suodgovornosti*, I, 268–269.

⁸⁵ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Rascvat života kroz vrata smrti*, 117. Također usp. *Međusobnost kršćanstva* (1966.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 90; *Mir uskrsnuloga Krista*, 187.

spremnima upoznati drugoga kao drukčijega, prihvaćati ga i ljubiti takvoga kakav jest.⁸⁶ Takva stajališta i njemu su samome omogućila da u poslijekoncilskom razdoblju bude istinski čovjek Crkve, ali Crkve u suvremenom svijetu – Crkve koja je spremna upoznati, prihvatiti i ljubiti i sve one izvan nje, sa svim njihovim drugim i drukčijim uvjerenjima. Stoga se, i *jedino stoga*, rado upuštao ne samo u brojne ekumenske i međureligijske dijaloge nego i u dijaloge s ateistima, komunistima, marksistima!

Na koncu, spomenimo i to da ni u »koncilskom razdoblju« Šagi-Bunić gotovo nikada ne govori o sebi. Poznato je koliko je pisao o Koncilu. Pa ipak, o njegovu angažmanu u svojstvu Šeperova osobnog teologa jedva da možemo naći poneki spomen – i o tome je samozatajno šutio.

3. Sjedinjenje Boga i svakoga čovjeka – civilizacija ljubavi i Mt 25,40

Za razliku od prvih dvaju »samozatajnih« razdoblja, ono treće, u kojemu njegova promišljanja o sjedinjenju Boga i čovjeka poprimaju posvema univerzalni karakter, bit će obilježeno izrazito osobnim govorom. Nakon dvaju moždanih udara, često je svoje nastupe započinjao u ovom stilu: Premda sam mrtav, imam vam reći nešto iznimno važno... valjda me zato dragi Bog još nije uzeo...⁸⁷ Taj je specifičan stil vjerojatno odraz starosti i životnoga iskustva, no još više jednoga događaja, o kojemu je češće govorio negoli pisao: godine 1985., na obljetnicu smrti Matije Gupca, doživio je neki »bljesak«, »svjetlo«, »rasvjetljenje«, »glas s neba« koji ga je nadahnuo da započne kršćanima govoriti o važnosti Mt 25,40: »Što god učiniste jednome od moje najmanje braće, meni učiniste.«⁸⁸ Te riječi otada je shvaćao kao »ključ« i »temeljno

⁸⁶ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Kršćanstvo kao realnost ljubavi* (1966.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 80–81; *Kristova ljubav ujedinjuje* (1966.), u: *Isto*, 84–86.

⁸⁷ Usp. npr. usmene intervente, sačuvane u OATJŠB: Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Suvremena Crkva i današnja kultura*, Zagreb, 1985., 1; *Svijet i Crkva pred trećim milenijem*, Osijek, 1996., 1; *U duhu Asiza ususret trećem tisućljeću*, Hrvatski Leskovac, 1996., 1; *Govor na predstavljanju knjige Prema civilizaciji ljubavi*, Zagreb, 1998., 1. Kod većine tekstova iz OATJŠB koje ćemo dalje navoditi riječ je neobjavljenim predavanjima, zapisanima prema magnetofonskom zapisu. Tu informaciju nećemo svaki put isticati. Ondje gdje postoje, navest ćemo podatke o mjestu i godini predavanja.

⁸⁸ Većina svjedočanstava sačuvana je u neobjavljenim predavanjima pohranjenima u OATJŠB: Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Poziv na izgradnju civilizacije ljubavi*. *Razgovor na temu »Pravoslavna duhovnost danas«*, nedatirano, 16; *Intervju »Civilizacija ljubavi«*, 1985., 8; *Humanizam i teandrizam Drugoga vatikanskog koncila*, 1987., 15; *U duhu Asiza ususret trećem tisućljeću*, 7; *Svijet i Crkva pred trećim milenijem*, 23. Jedno od zadnjih svjedočanstava iznio je na predstavljanju knjige *Prema civilizaciji ljubavi* u Zagrebu 1998.: »Ja vjerujem da je na godišnjicu smrti Matije Gupca, godine 1985., već je bio mrtav dvije godine, Šagi-Bunić imao glas s neba koji mu je rekao da je došlo vrijeme

polazište⁸⁹ za izgradnju civilizacije ljubavi o kojoj je prvi članak objavio krajem 1983., inspiriran riječima Ivana Pavla II. na proglašenju svetim Leopolda Bogdana Mandića.⁹⁰ Sama sintagma potječe, kako je poznato, od Pavla VI., dok je pontifikat Ivana Pavla II. uvelike njome obilježen. Promišljanja te dvojice papa, zajedno s već spomenutim odlomkom iz GS 22 Šagi-Buniću će biti važno i trajno nadahnuće.⁹¹ U usporedbi s njima, njegova je originalnost konstantno upućivanje na Mt 25,40 kojemu dodaje specifično tumačenje: Isus Krist se sjedinio i poistovjetio sa svakim čovjekom te stoga u svakome čovjeku treba vidjeti Isusa Krista i svakome biti Krist.⁹² Taj redak i barem u klici prisutno spomenuto tumačenje pronalazimo i u nekim ranijim Šagi-Bunićevim radovima.⁹³ No, u prvome ga njegovu tekstu o civilizaciji ljubavi ne pronalazimo. Štoviše, od njega pa do 1985. godine uopće nije spominjao civilizaciju ljubavi. U tome vidimo dodatnu potvrdu da onaj njegov doživljaj treba ozbiljno shvatiti. U duhovno-psihološku, pa možda i istinski mističku narav toga iskustva nikada nećemo moći proniknuti, jer nam o njegovim

da se počne u prvi plan svijesti kršćana stavljati poruka koja će biti konačna poruka na sudnjemu danu, kako je zapisano u Matejevu evanđelju. Tada sam razmišljao kako se moglo dogoditi da je Matija Gubec na ognjeno prijestolje stavljen, okrunjen ognjenom krunom, željeznom, i da je tu naš biskup, i to ne mali čovjek, ne krvnik, Drašković nešto sudjelovao. No onda mi je palo svjetlo s neba: nisu znali, nisu imali u svijesti jednu bitnu poruku. I onda sam se odlučio da ćemo pokrenuti, i da će se dogoditi da tu poruku dovedemo u svijest. Eto, to je sve« (*Isto*, 1–2). Usp. i objavljena mjesta: Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, »Što ste učinili jednome od moje najmanje braće«. Razmišljanje o polazištu civilizacije ljubavi, u: *Vjesnik Hrvatske kapucinske provincije*, 32 (1998.) 4–5, 338; Bogu nitko nije nevažan, u: Bernardin ŠKUNCA (ur.) *Zašto vjerujem*, Zagreb, 1985., 227.

⁸⁹ Te i slične izričaje Šagi-Bunić navodi u gotovo svakom tekstu o civilizaciji ljubavi, bilo napisanom, bilo izgovorenom.

⁹⁰ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Božić kao poziv na »civilizaciju ljubavi« (1983.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 182–184.

⁹¹ Usp. Andrea FILIĆ, *Civilizacija ljubavi i njezina kristološko-soteriološka utemeljenost u djelima Tomislava Janka Šagi-Bunića*, 469–474.

⁹² Ove se misli, u različitim varijantama, ali uvijek s istim zaključkom, također pronalaze u svim Šagi-Bunićevim tekstovima iz treće faze njegova teološkog hoda.

⁹³ Možda zato na jednome mjestu gdje govori o gore opisanom iskustvu veli da mu je inspiracija došla 15. II. 1985., »nakon duge inkubacije« (Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Rukopisne bilješke iz bilježnice pod naslovom »Uskršnuće«, nedatirano*, 1, u: OATJŠB). Istraživanje prisutnosti Mt 25,40 i njegova specifičnog tumačenja u tekstovima prije 1985. zahtijevalo bi poseban članak. Ovdje ćemo barem ukazati na dva teksta. Prvi je napisan 1954. godine: »Bog je postao Dijete, da može reći: 'Što god ste učinili jednome od moje najmanje braće, meni ste učinili!' (Mt 25,40). Da, što ste učinili i najmanjem djetetu, meni ste učinili! I onome najmanjemu, koji još nije vidio sunca, i onome, koji se još ne može micati, a kamoli braniti, sve ste to meni učinili!«, *Golubica mira* (konferencije za marijansku godinu 1954.), Rijeka, 1957., 125. U drugome, iz 1981. godine, postoje već svi elementi koji će četiri godine kasnije postati svakodnevnica njegovih nastupa, osim izričaja »civilizacija ljubavi« Usp. *Kreativni katolicizam*, 1981., 12, u: OATJŠB.

detaljima nije ostavio nikakva pisanoga traga. No činjenica da je, nakon toga, znao ponekad kazati da nastupa kao prorok,⁹⁴ govori da ga je ono dubinski obilježilo te da se sada u njegovoj nutrini dogodilo ono o čemu je, kao vjernik i teolog, dotad neumorno pisao: osobit životni dodir s proslavljenim i živim Kristom. Otad je civilizaciju ljubavi doživljavao kao svoje životno poslanje i kao osobni vjernički odaziv na ono za što je uvjeren da je »osobita poruka Duha Svetoga za naše vrijeme«⁹⁵. Na van se ta »promjena« očitovala ne samo kroz kraticu Mt 25,40 izvezenu na crnoj majici koju je uvijek nosio nego i kroz svakodnevno pozivanje na gledanje Isusa Krista u svakome čovjeku. Onome tko ne bi imao uvida u njegov dotadašnji teološki hod, ovaj bi »proročki govor« možda mogao zvučati kao zanimljiva, no teološki vrlo razblažena priča dobroćudnoga starca koji bi, kao nekoć Origen, najradije spasio i samoga đavla. No, takav ili sličan zaključak bio bi posvema kriv. Premda, istina, u posljednjoj fazi svojega teološkog hoda Šagi-Bunić češće proročki potiče negoli znanstvenom metodom razlaže, pažljivim iščitavanjem njegovih poziva na ostvarivanje civilizacije ljubavi svatko se može uvjeriti da u njihovu temelju stoji čvrsta dogmatska podloga u koju su utkani svi njegovi dotadašnji uvidi, dodatno obogaćeni »glasom s neba« o Mt 25,40. Poziv na gledanje Krista u svakome čovjeku nipošto nije puka simbolika!

3.1. Mističko-personalna dimenzija Mt 25,40 i civilizacije ljubavi

Premda redak iz Matejeva evanđelja na kojemu Šagi-Bunić gradi sve izvode o civilizaciji ljubavi, sam po sebi ponajprije potiče na aktivno kršćanstvo, tj. na konkretna djela ljubavi i milosrđa, on ga, prije negoli u tom djelatnom smislu, shvaća u »mističko-personalnom«, i to »univerzalnom smislu«,⁹⁶ kao povezanost, sjedinjenje i poistovjećivanje/otajstvenu identifikaciju Sina Božjega sa

⁹⁴ O tome kako se »usuđuje biti prorok«, ali »mali prorok«, kako je njegovo izlaganje o civilizaciji ljubavi »novo proroštvo«, a njezin program »proročki pothvat« usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Nenaslovljeno predavanje*, 10; *Razmišljanje o sadašnjem trenutku povijesti spasenja*, u: *Vjesnik Hrvatske kapucinske provincije*, 31 (1997.) 3, 813; »Što ste učinili jednome od moje najmanje braće«, 340; *Govor na predavljanju knjige Prema civilizaciji ljubavi*, 1.

⁹⁵ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, »Što ste učinili jednome od moje najmanje braće«, 340.

⁹⁶ Usp. nadasve neobjavljena predavanja iz OATJŠB: Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Rukopisne bilješke o Mt 25,40*, nedatirane, 2–5; *Intervju »Civilizacija ljubavi«*, 9–10; *Kreativno kršćanstvo*, 1985., 10; *Bog Isusa iz Nazareta*, Zagreb, 1987., 14–15; *Štovanje Presvete Djevice kako ga je postavio Koncil*, 1988?, 25; »Što ste učinili jednome od moje najmanje braće«, 339. Također usp. zanimljiv tekst u kojemu govori o razlici između pravne identifikacije i mističkog vida poistovjećivanja Krista sa svakim čovjekom: *Duh Sveti u Isusu Kristu* (1998.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 430–448.

svakim čovjekom iz čega izvodi zaključak da u svakome čovjeku treba otkriti i vidjeti Isusa Krista. Prvotna akcija, koju na temelju Mt 25,40 traži od kršćanina, dakle, nije činjenje, nego gledanje. Ona je utemeljena na prvoj paraleli koju iščitavamo iz njegova tumačenja toga retka: »jednome od moje najmanje braće« = »meni«.

Prije svega, odgovorimo malo preciznije na pitanje: Koga podrazumijeva pod Isusovom »najmanjom braćom«? Prvi odgovor, koji smo već mogli naslutiti, jest: nipošto samo braću kršćane koji su na bilo koji način egzistencijalno ugroženi.⁹⁷ Čin sjedinjenja Sina Božjega s čovjekom zahvaća samu bit ljudskosti koja, po tome unutarnjem i osobnom dodiru, biva uzdignuta u božansko dostojanstvo no istodobno ostaje ono što jest u ovozemaljskom stanju: krhka, slaba i lomljiva, potrebna brige i pažnje. Utoliko u Šagi-Bunićevim konkretnim primjerima »najmanjih« s kojima se Sin Božji poistovjećuje i u kojima treba vidjeti Sina Božjega pronalazimo uistinu sve – ne samo one koji su potrebni fizičke pomoći nego naprosto svakoga čovjeka – »jer tko nije nečega potreban«⁹⁸, »jer svaki je čovjek potreban drugoga čovjeka«⁹⁹. To toliko ozbiljno uzima da hotimice naglašava da se Isus Krist poistovjetio i s onime koji ga ne poznaje,¹⁰⁰ s njegovim ili našim neprijateljem,¹⁰¹ grešnikom protivnikom,¹⁰² pa čak i ateistom.¹⁰³ »Ta povezanost svakoga čovjeka s Kristom je realna, makar taj čovjek i nije toga svjestan.«¹⁰⁴ Ovdje je više nego jasno da Šagi-Bunić čini uzmak od dotad prevladavajućeg, kako ga naziva »intraeklezi-

⁹⁷ To Šagi-Bunić često ističe. Usto dodaje da Krist nije prisutan ni samo u monotestima ni samo u religioznim ljudima nego naprosto u svakom čovjeku. Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Duhovno-moralna polazišta za budućnost Hrvatske* (1992.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 276; Intervju »Civilizacija ljubavi«, 9.

⁹⁸ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Pojav (fenomen) Koncila danas – na razmaku četvrtine stoljeća*, 1990., 4, u: OATJŠB.

⁹⁹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, »Što ste učinili jednome od moje najmanje braće«, 338. Usp. Kako početi graditi civilizaciju ljubavi (1985./86.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 197; Uskrsna solidarnost (1988.), u: *Isto*, 255; Što Crkva nudi čovjeku novoga doba?, Zagreb, 1990., 6, u: OATJŠB.

¹⁰⁰ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Što sada s ekumenizmom?* (1993.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 286.

¹⁰¹ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Intervju »Civilizacija ljubavi«, 6; Osobitost kršćanske ljubavi, u: *Ljudima prijatelj*, 28 (1999.) 1, 15.

¹⁰² Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Intervju »Civilizacija ljubavi«, 9; Čineći dobro svima svjedočimo da je Isus uskrsnuo (1985.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 203–205; Rukopisne bilješke iz bilježnice pod naslovom »Uskrsnuće«, 8; S Kristom u treće tisućljeće, 1996., 3, u: OATJŠB.

¹⁰³ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Kreativni katolicizam*, 12. Ovo iznosi već 1981. godine!

¹⁰⁴ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Papa nove evangelizacije*, u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 342.

jalnog« i »restriktivnog« tumačenja Mt 25,40.¹⁰⁵ U tome, smatra, nije sam, nego su njegova uvjerenja u sintoniji s naučavanjem već spomenute dvojice papa.

Ovo intenziviranje Šagi-Bunićevih univerzalnih naglasaka kada je riječ o sjedinjenju Boga i čovjeka ne smijemo shvatiti kao banaliziranje onih eklezijalnih. Upravo suprotno, oni spadaju u samu narav Crkve koja, kao zajednica proslavljenog Krista to zajedništvo s Bogom i međusobno ne može i ne smije ostaviti jalovim, nego ga je pozvana širiti. U tom smislu, ostvarenje civilizacije ljubavi projekt je koji se prije svega tiče kršćana i koji je, u konačnici, jedan od kriterija po kojem se prosuđuje kršćaninova egzistencija. Taj poziv upućen je svakome kršćaninu, bez obzira na razinu njegove poučenosti u vjerskim istinama. Štoviše, češće ga iznosi pred onima za koje se pretpostavlja da nisu teološki obrazovani. Takvima se sasvim naravno može postaviti pitanje: Nisu li te riječi »preteške«? Ne izvodi li Šagi-Bunić predaleke zaključke u odnosu na tradicionalni polog vjere?¹⁰⁶

Tu nam je progovoriti o onim teološkim obrazloženjima kojima naš autor potkrepljuje svoje ideje. Više-manje riječ je o već poznatim nam temama njegove kristologije koje sada preriče jednostavnijim načinom. Naglasak na pojedinom aspektu spasenja ostvarenog u osobi Isusa Krista najčešće prati tijek liturgijske godine, no nerijetko su ti naglasci isprepleteni pri čemu je istaknuta njihova unutarnja povezanost. Pritom, bilo u pozadini, bilo u prvom planu, redovito pronalazimo ideju čudesne razmjene.¹⁰⁷

O Božiću će, naravno, Šagi-Bunić znatnu pozornost usmjeriti otajstvu utjelovljenja po kojemu je Sin Božji ne samo postao čovjekom nego se i sa svakime sjedinio i poistovjetio te tako svemu ljudskome dao božansku vrijed-

¹⁰⁵ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Bog Isusa iz Nazareta, 14–15; Štovanje Presvete Djevice kako ga je postavio Koncil, 25.

¹⁰⁶ U crkvenom učiteljstvu, kako smo spomenuli, takva su i slična shvaćanja sve više dobivala na važnosti, do te mjere da ih Šagi-Bunić već smatra dijelom tradicije, te s time upoznaje svoje slušateljstvo. Tako, npr., komentirajući RH, veli da je vjera da se Isus identificira sa svakim čovjekom, pa i nerođenim djetetom, »službena linija« koja je tako sazrela da ne može biti sumnje da su u Mt 25,40 uključeni apsolutno svi ljudi. Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Intervju »Civilizacija ljubavi«, 9. Unatoč tome što je ta ideja uprisutnjena i u izjavama crkvenog učiteljstva, nemoguće je previdjeti da je vjerniku odgojenom u pretkoncilskom duhu to moglo zvučati revolucionarno. Uostalom, Šagi-Bunić projekt ostvarenja civilizacije ljubavi često i naziva »kopernikanskim obratom«.

¹⁰⁷ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Humanizam i teandrizam Drugoga vatikanskog koncila, 4; Što Crkva nudi čovjeku novoga doba?, 8; Intervju za *Slobodnu Dalmaciju*, Božić, 1991., 1, u: OATJŠB; Božić 1991. u Hrvatskoj, u: *Glas Koncila*, 25. XII. 1991.; TV emisija – intervju s T. J. Šagi-Bunićem, Božić, 1996., u: *Civilizacija ljubavi*, 97–98 (riječ je o nikad neobjavljenoj, ali prelomljenoj knjizi koju je pod tim naslovom 1997. Šagi-Buniću poslao direktor Tevizije Ivica Domaćinović te koja je sačuvana u OATJŠB). Intervju nije doraden, nego je zadržan originalni izgovoreni tekst.

nost.¹⁰⁸ »Božić je čudesna identifikacija Isusa Krista sa svakom ljudskom osobom«¹⁰⁹ te utoliko utjelovljenje postaje »temeljno za odnos sa svim ljudima«¹¹⁰. Na više mjesta upućuje na paralelizam Iv 1,14 (Riječ/Logos je tijelom postala) i Mt 25,40, ukazujući na to da je logička posljedica utjelovljenja Logosova identifikacija sa svakim čovjekom.¹¹¹ Ukoliko, pak, u sadržaj utjelovljenja spada i proživljavanje svih situacija i iskustava koja čovjek može proživjeti, opet govori o poistovjećivanju Logosa, Sina Božjega sa svakim stanjem u kojemu se pojedina konkretna osoba može naći.¹¹² Sasvim osobito mjesto ovdje zauzima prihvaćanje smrti kao krajnjeg iskaza toga poistovjećenja, no još i više. Promatrajući je ne samo kroz njezin »negativni vid«, kao »otkupljenje od grijeha« nego i kroz pozitivnu sliku »pšeničnog zrna« koje umire da bi donijelo plod, daje joj i ovo značenje: Krist polaže svoj život iz neizmjerne ljubavi da bi zadobio mogućnost čovječanstvu predati i trajno davati plod, svojega Duha kao počelo po kojemu se uspostavlja zajedništvo s Bogom i među ljudima, kao Ljubav koja čini mogućom ljubav u oba smjera u kojima nam je ona zapovjeđena.¹¹³ Dakako da i Šagi-Bunićev govor o uskrsnom i proslavljenom Kristu, živom u svojoj zajednici Crkvi, sada zadobiva univerzalni smisao. Uskrsni kršćanin jest onaj koji vidi živoga Krista u svakome čovjeku.¹¹⁴

Svemu tome sada dodaje i ideju Irenejeve rekapitulacije svega u Isusu Kristu. U toj ideji prema kojoj je Isus Krist sve u sebi rekapitulirao, obnovio i sazeo – sav kozmos, čitavo djelo koje je stvorio, svakoga čovjeka počevši od Adama, sve generacije ljudi – vidio je teološki temelj civilizacije ljubavi. Mt

¹⁰⁸ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Čovjekoljublje Božje (1985.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 207; Božić u godini mira (1986.), u: *Isto*, 214–215, 218; Počinjemo od čovjeka (1986.), u: *Isto*, 225–226; Apel za novu evangelizaciju (1994.), u: *Isto*, 339–440; Otajstvo Božića (1995./96.), u: *Isto*, 356; Božić 1991. u Hrvatskoj; Oče, izmijeni nam srce da prepoznamo tvoga Sina, u: *Glas Koncila*, 25. XII. 1993., 3.

¹⁰⁹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Intervju za *Slobodnu Dalmaciju*, 1.

¹¹⁰ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Božićni susret kršćana i muslimana, u: *Kana*, 23 (1992.) 12, 27.

¹¹¹ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Intervju »Civilizacija ljubavi«, 7–8; Kreativno kršćanstvo, 14; Čovjekoljublje Božje, 207. Isto se može zaključiti i iz mnogih mjesta gdje se zalaže da riječi iz Mt 25,40 zađobiju u svijesti vjernika isto značenje kao i riječi iz Iv 1,14.

¹¹² Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Uskrsna rekapitulacija (1987.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 246–250; Želja za božićnim svjetlom (1988.), u: *Isto*, 262

¹¹³ O Šagi-Bunićevu specifičnom tumačenju smrti na križu usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Pravilo pšeničnog zrna (1993.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 292–297; Poziv u Duhu Svetomu po Isusu Kristu u zajedništvu s Bogom Ocem, Zagreb, 1994., 3, u: OATJŠB; Predavanje svećenicima našeg dekanata o Duhu Svetom, Zagreb, 1997., 6–7, u: *Isto*.

¹¹⁴ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Čineći dobro svima svjedočimo da je Isus uskrsnuo, 203–205; Uskrsna rekapitulacija, 244–247; Uskrsno prepoznavanje Isusa (1987.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 234; Uskrsni poziv na aktivno kršćanstvo (1988.), u: *Isto*, 260; Znak pobjede »civilizacije ljubavi« (1994.), u: *Isto*, 331; Na čijoj sam ja strani? (1996.), u: *Isto*, 372; Život u izobilju (1997.), u: *Isto*, 397.

25,40 smatrao je osnovnim polazištem za jednu suvremenu teologiju rekapitulacije koja će dohvatiti čovjeka u onome bitnome, u njegovu odnosu prema stvorenjima. Premda je o tome dosta pisao,¹¹⁵ namjeravao je te ideje još dublje razraditi, čini se, s ciljem stvaranja jedne čvrste suvremene kristologije koja bi u sebi nosila jednaku snagu kao ona kalcedonska.¹¹⁶ Nažalost, to nije stigao učiniti, no u jednome od svojih zadnjih javnih nastupa taj je zadatak gotovo oporučno povjerio mladim teolozima.¹¹⁷ Posebno je naglašavao da rekapitulacija u sebi sadrži aspekt »kristovljenja«¹¹⁸ i »kristovske vrijednosti«¹¹⁹ svakoga stvorenog bića. Iz istih motiva kojima se usmjerio Irenejevoj rekapitulaciji, želeći argumentirati da je Krist povezan sa svime stvorenim, osobito sa svakim čovjekom, baš ukoliko je stvorenje, na poseban je način komentirao već spomenute misli Ivana Pavla II. iz RH. Na više mjesta podcrtava da papa nije kazao da je Isus Krist povezan sa svakim čovjekom od krštenja, nego od trenutka njegova začeca.¹²⁰ Tu ideju naziva proroštvom za naše vrijeme¹²¹ te zaključuje: »Odjedanput je postalo ne samo spasenje, krštenje i odrješenje važno, nego stvaranje [...] to je za civilizaciju ljubavi ključna stvar...«¹²²

Sve rečeno za kršćansko je uho moralo predstavljati određenu novost. Ogromna je promjena od uvjerenja da se do zajedništva i sjedinjenja s Bogom dolazi isključivo u zajednici krštenika i bijegom od onoga svjetovnoga (jer Gospodin se, nakon uskrsnuća, vratio u nebeske visine, pa nam ga je ondje

¹¹⁵ O rekapitulaciji i civilizaciji ljubavi više vidi u: Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Uskrsna rekapitulacija, 244–255; Isus Krist kao rekapitulacija čovječanstva i kozmosa (1997.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 412–422; Drukčiji od drugih velikana (1997.), u: *Isto*, 423–426; »Što ste učinili jednome od moje najmanje braće«, 332–344; Duh Sveti u Isusu Kristu, 430–448; Ljubav Boga Oca posvjedočena Sinovim križem, u: *Kana*, 30 (1999.) 4, 8–9; Je li moguća teologija grada, u: Štipe NIMAC (ur.), *Teologija grada*, Zagreb, 1990., 15–23.

¹¹⁶ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Govor na predstavljanju knjige *Prema civilizaciji ljubavi*, 4–5.

¹¹⁷ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Ljubav Boga Oca posvjedočena Sinovim križem, 9.

¹¹⁸ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Drukčiji od drugih velikana, 423–426.

¹¹⁹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Isus Krist kao rekapitulacija čovječanstva i kozmosa, 418.

¹²⁰ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Nenaslovljeno predavanje, 10; Kreativno kršćanstvo, 10; Kako biti siguran u svoju vjernost Koncilu (2)?, u: *Kana* 16 (1985.) 5, 10–11; Šansa Crkve u sadašnjoj krizi, u: *Majka. List svetišta Majke Božje Lurdske*, 10 (1987.) 1, 10; Humanizam i teandrizam Drugoga vatikanskog koncila, 15–16; Pojav (fenomen) Koncila danas – na razmaku četvrtine stoljeća, 1; Svijet i Crkva pred trećim milenijem, 25; Isus Krist – novi čovjek, Zagreb, 1997.; Varaždin, 1997., u: OATJŠB; Duh Sveti čini da se Crkva pomlađuje snagom evanđelja, 1998., 10, u: *Isto*; Razmišljanje o sadašnjem trenutku povijesti spasenja, 812; »Što ste učinili jednome od moje najmanje braće«, 340.

¹²¹ Usp. TV emisija – intervju s T. J. Šagi-Bunićem, 92; Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Je li moguća teologija grada?, 22.

¹²² Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Civilizacija ljubavi*, Zagreb, 1993., 6, u: OATJŠB. Usp. i Teologija laikata, 1986., 10, u: *Isto*; Živjeti u zajedništvu s Kristom, Viljevo, 1990., 3–4, u: *Isto*; Nenaslovljeno predavanje, 10; Je li moguća teologija grada?, 22.

tražiti) prijeći na uvjerenje da se ono ostvaruje u sveopćoj ljudskoj zajednici, upravo ovdje, nama pred očima (jer Gospodin, nakon uskrsnuća, trajno živi svoje sjedinjenje sa svakim čovjekom).

No, ako se to i usvoji, ostaje za riješiti još neka moguća problematična pitanja. Kako onome koji ne vjeruje u Isusa Krista reći da ga baš u njemu vidimo? Da ono što činimo njemu, činimo Isusu Kristu? Što je s onima koji ni najmanje ne osjećaju Kristovu prisutnost u svojim životima, a činjenicu da se on s njima poistovjetio shvaćaju kao prisilno nametanje nečije ideologije?! Odgovor na to pokušat ćemo dati u posljednjem odlomku.

3.2. *Aktivna dimenzija Mt 25,40 i civilizacije ljubavi – kreativno kršćanstvo*

Aktivna dimenzija Mt 25,40 usko je povezana s onom mističkom i iz nje proizlazi: »Krist sebe identificira sa svakim čovjekom. I zato činimo Kristu ono, što činimo bilo kojem čovjeku.«¹²³ Kod nje je naglasak na ovome paralelizmu: »što ne/učinite« = »(meni) ne/učinite«. U različita područja djelovanja koja spadaju u aktivni vid kršćanstva, ukoliko ga se iščitava iz Mt 25,31-46, nećemo ulaziti. Spomenimo samo da je Šagi-Bunić smatrao da je taj vid potrebno jače naglasiti, kako bi u kršćanskoj svijesti zadobio barem jednaku važnost kao dotad prevladavajuće shvaćanje kršćanstva kao pasivnog podnošenja trpljenja i patnji u ovome svijetu, dok će nagrada za to stići u budućemu.¹²⁴ Pod njime je prije svega podrazumijevao »aktivnu ljubav«¹²⁵ za koju, kao i za sva njezina konkretna očitovanja kroz djelatnu pomoć onome koji je nečega potreban, vrijedi isto načelo univerzalnosti: (1) prema svakome se čovjeku treba odnositi i ljubiti ga kao Krista i (2) svakome čovjeku treba biti i ljubiti ga kao Krist.

Ono prvo jasno je iz svega dosad rečenoga. Odnos prema drugome čovjeku kao prema Isusu Kristu utemeljen je na njegovoj identifikaciji i sjedinjenju sa svakom ljudskom osobom. No, ovdje ne smijemo zaboraviti da je subjekt te identifikacije utjelovljeni Bog i proslavljeni čovjek, pa stoga onaj s kojim se on poistovjećuje ni za nj, a ni za nas, ne prestaje biti čovjekom. Gle-

¹²³ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Božićni susret kršćana i muslimana*, 27. Ovo je samo jedan primjer, koji smo hotimice uzeli iz ovoga članka u kojemu autor promišlja o susretu dviju religija. Takvih i sličnih primjera u Šagi-Bunićevim spisima ima napretek.

¹²⁴ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Mladi u potrazi za kreativnim kršćanstvom (civilizacija ljubavi)*, 1985?, rukopis, 6-7, u: OATJSB; *Redovnici i Druga izvanredna sinoda biskupa*, 1985?, 10, u: *Isto*; *Pojav (fenomen) Koncila danas – na razmaku četvrtine stoljeća*, 4; *Što je civilizacija ljubavi i kako je graditi?* Radni papir za Simpozij profesora teologije u Zagrebu, 5. – 6. IV. 1994., 2, u: *Isto*; *Razmišljanje o sadašnjem trenutku povijesti spasenja*, 814; *Duh Sveti čini da se Crkva pomlađuje snagom evanđelja*, 12.

¹²⁵ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Šansa Crkve u sadašnjoj krizi*, 1.

dati Krista u svakome čovjeku ne znači zatvoriti oči za njegovu ljudskost ili, još gore, prezreti je, nego promatrati čovjeka u svoj njegovoj istini i bogatstvu.

Druga tvrdnja zahtijeva još pokoje dodatno objašnjenje koje će nam pomoći odgovoriti na postavljena pitanja. Kada Šagi-Bunić od vjernika zahtijeva kristovsko ponašanje, prije svega u vidu ima to da je Sin Božji, vječni Očev Logos, utjelovivši se, prihvatio sve stvoreno. To što je stvorenju po sjedinjenju sa samim sobom utisnuo božanski pečat, ne znači da je dokinuo njegovu autonomiju. U prvom i isključivom planu jest njegova neizmjerljiva ljubav prema stvorenju, koja želi njegov rast, ali i poštuje njegovu slobodu.

Kršćanstvo koje ozbiljno uzima tu paradigmu Kristova prihvaćanja i ljubavi prema svemu stvorenomu Šagi-Bunić naziva »kreativnim kršćanstvom«¹²⁶. Ta je sintagma manje poznata od »civilizacije ljubavi«, no u autorovoj su misli one jednakovrijedne¹²⁷ i međusobno nadopunjujuće. Obje su, pak, utemeljene na Mt 25,40.¹²⁸ Taj, nazovimo ga, triptih pronalazimo u nekoliko Šagi-Bunićevih tekstova.¹²⁹ Ukoliko ga se promatra kao cjelinu, uočava se autorova briga da pojasni vjernicima unutarnju vezu djela stvaranja i otkupljenja,¹³⁰ da im produbi osjećaj za povijest spasenja i njihovu aktivnu ulogu u njoj. Razdvojiti ono što po njemu spada u sadržaj kreativnog kršćanstva, a što u onaj civilizacije ljubavi nije ni lako ni potrebno. U obje se, naime, ideje stječu iste misli i isti poticaji, razbacani na različitim mjestima u različitim kombinacijama te svi zajedno oblikuju jedan te isti program kršćanskog poslanja u suvremenom svijetu. Ne želeći umanjiti njegovu proročku snagu, neopterećenu logikom i sistematičnošću, ipak ćemo taj program pokušati usustaviti i predočiti kroz

¹²⁶ Šagi-Bunić je najprije govorio o »kreativnom katolicizmu«. Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Kreativni katolicizam*, 15–16, također i rukopisne bilješke pod istoimenim naslovom, zapisane 15. I. 1981.

¹²⁷ To je očito već iz ovoga naslova: Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Mladi u potrazi za kreativnim kršćanstvom (civilizacija ljubavi)*.

¹²⁸ O Mt 25,40 kao »fundamentalnoj teološkoj bazi«, »uporištu« i »ključnoj točki« kreativnog katolicizma/kršćanstva usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Kreativni katolicizam*, 12; *Kreativno kršćanstvo*, 9–10; *Mladi u potrazi za kreativnim kršćanstvom (civilizacija ljubavi)*, 4.

¹²⁹ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Apel za izgradnju civilizacije ljubavi* (1985.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 212; *Mladi u potrazi za kreativnim kršćanstvom (civilizacija ljubavi)*, 1–5; *Što Crkva nudi čovjeku novoga doba?*, 10–11; *Bitne odrednice laika po Koncilu*, nedatirano, 12–14, u: OATJŠB.

¹³⁰ Šagi-Bunić i inače, a osobito u razdoblju civilizacije ljubavi kada se s velikim zanimanjem posvetio ideji Irenejeve rekapitulacije, rado govorio o povezanosti reda stvaranja i otkupljenja. To je pitanje bila i jedna od tema koje je predložio za raspravu profesorima teologije: »Nije li pretpostavka za sve već spomenuto ponovno premišljanje kršćanstva iz dogme stvaranja i utjelovljenja, tj. nije li dosadašnja katolička misao, unatoč svemu, pretjerano bila usredotočena samo na otkupljenje u njegovu pravnom pojednostavljenju?«, Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Što je civilizacija ljubavi i kako je graditi?*, 1, točka 7.

nekoliko etapa koncentriranih oko glavnih glagola koje Šagi-Bunić redovito ponavlja u svojim nastupima i člancima. U sadržaj sviju koje ćemo izdvojiti, kao jedinstveni glagol, spada *ljubiti*. U njemu se stječu i iz njega istječu svi ostali koji u sebi nose precizacije i konkretne vidove ljubavi.

Prvi niz glagola jest ovaj: *poštivati*, *prihvaćati*, *priznati*. Prvi korak kreativnog kršćanina koji želi ostvarivati civilizaciju ljubavi jest *poštivati* i *ljubiti* svako stvorenje/kreaturu baš u njegovoj stvorenosti, ukoliko je biće stvoreno stvaralačkim Božjim činom i, utoliko, »Božje«. Iz toga slijedi *prihvatiti* svakoga čovjeka u njegovoj konkretnosti, drugosti, drukčijosti, u onome što je njemu važno,¹³¹ kao »slobodno i kreativno biće«¹³². *Priznati* mu njegove vrijednosti, sposobnosti, njegovo stvaralaštvo.¹³³ Pritom se Šagi-Bunić ne zadovoljava samo načelnim prihvaćanjem drugoga čovjeka. Ono je za nj tek početak jednoga dinamičkog uzajamnog procesa koji otvara nova i neslućena bogatstva. Prihvatiti »svakoga čovjeka kao sudionika u svome ljudskom suživljenju [...] znači prihvatiti ga kao nova i nepredvidiva, dugoga kao drugoga i eventualno različita, prihvatiti novost kao slobodu koja će nas možda iznenaditi, ali će nas svakako obogatiti ukoliko se ne ukrutimo u sebe kao dovršene, već prihvatimo mogućnost transcendiranja onoga što jesmo, prema rastu u nedokučivu novost bogatstva Bitka koji je Bog.«¹³⁴ Na gore navedene, usko se nadovezuju »biblijski« glagoli čuti i *vidjeti*. Pritom »vidjeti« sada nema samo značenje gledanja Isusa Krista u drugome čovjeku, nego mu je smisao i ovaj: vidjeti drugoga onakvim kakav jest, čuti što on misli, što vjeruje, što ima.¹³⁵ U svemu spomenutom još nema naznake nikakva izričitog navještaja, no on je i više nego prisutan u samome načinu na koji se dolazi ususret drugome čovjeku, tj. u pozitivnom pristupu koji polazi od pretpostavke da je čovjek, kao stvoreno biće, i kao ono s kojime se Utjelovljeni sjedinio, dobar u sebi: jer je »Isus nekako utjelovljenjem uzeo pod svoje sve stvorenje: sve što postoji u biti je dobro, ima

¹³¹ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Kreativno kršćanstvo*, 10; *Apel za izgradnju civilizacije ljubavi*, 212.

¹³² To je, kao »pretpostavku ljubavi i osnovicu civilizacije ljubavi« također predložio kao temu na simpoziju profesora teologije. Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Što je civilizacija ljubavi i kako je graditi?*, 2, točka 10.

¹³³ O svemu vezanom uz tu prvu grupu glagola usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Kreativni katolicizam*, 15–16; *Bitne odrednice laika po Koncilu*, 10, 14; *Mladi u potrazi za kreativnim kršćanstvom (civilizacija ljubavi)*, 3–4; *Što Crkva nudi čovjeku novoga doba?*, 10–11; *Apel za izgradnju civilizacije ljubavi*, 212; *Je li moguća teologija grada?*, 22; *Život u izobilju*, 396; *Što ste učinili jednome od moje najmanje braće*«, 341.

¹³⁴ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Počinjemo od čovjeka*, 225.

¹³⁵ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Što Crkva nudi čovjeku novoga doba?*, 10; *Bitne odrednice laika po Koncilu*, 14.

određeno nepovredivo dostojanstvo. Sve što postoji ima prvenstvo pred onim što želimo da od toga nastane, i treba biti poštivano kao Kristovo u samoj svojoj stvorenosti.«¹³⁶

Premda bismo na pitanje: »Što želimo da od stvorenja nastane?« možda najprije očekivali odgovor: »kršćanin«, i premda ga Šagi-Bunić ne isključuje nego i o njemu govori, ipak ćemo se prvo zadržati na ovome odgovoru: »čovjek kao osoba«. U vezi s njime uočavamo važnost ovih glagola: *afirmirati*, *potvrđivati*, *brinuti se*, *biti za drugoga*. Ako se prva grupa glagola temelji na načelu Isusova prihvaćanja svega stvorenja, ova je utemeljena na tome što je Krist »u odnosima među stvorenjima [...] uspostavio načelo brige za sve što postoji«¹³⁷. »Potvrđivanje drugoga« i »biti čovjek za drugoga« Šagi-Bunić smatra »jednom od najbitnijih rečenica suvremene kristologije, postkoncilske, koja se razvila da je Isus bio čovjek za druge«. ¹³⁸ Pod time zacijelo podrazumijeva sve ono što je, u radovima iz prethodnoga razdoblja svojega teološkog hoda, pisao o novosti kristološkog traktata. Sada, premda ne niječe potrebu teologije kao znanosti, ipak upozorava na njezina ograničenja ukoliko se zadržava samo na spekulativnoj razini: »Decizivno mislim da nikako apstraktan govor ne bi mogao nadomjestiti snagu koju ima govor koji proizlazi iz uske osobne povezanosti s bogočovječnom osobom Isusa Krista. Apstraktan govor ne bi mogao biti efikasan za ostvarenje ljubavi, samo ljubav prema osobi Isusa Krista može roditi ljubav prema svim drugim osobama, nikakvo golo govorenje o ljubavi i solidarnosti, ma kako mudro ono bilo. U ovom projektu izgradnje civilizacije ljubavi očito je prvotna realnost ljubavi, djelo ljubavi, pristup drugome s ljubavlju, a ne govorenje i mudrovanje o ljubavi. Realno svjedočenje da smo ljudi za drugoga osnovno je za čovječansku budućnost.«¹³⁹ Briga za dobro drugoga čovjeka i opet se ne iscrpljuje u materijalnoj pomoći. Heteroafirmativnost kršćanstva, o kojoj često govori preuzimajući izraz i tumačenje svojega učitelja Bonaventure Ćuka, sastoji se u ljubavi kao afirmaciji smisla druge osobe.¹⁴⁰ Šagi-Bunić će tu ideju ugraditi i u samu definiciju osobe: »Biti osoba, kao najviši oblik bivstvovanja i života, znači tako posjedovati sebe i svoj bitak da ga možemo drugoj osobi dati i za nju se sasvim založiti.«¹⁴¹ Oko nje će izgraditi čitav splet tumačenja. Ljubav kao afirmacija, kao

¹³⁶ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Isus Krist kao rekapitulacija čovječanstva i kozmosa, 416.

¹³⁷ *Isto*, 417.

¹³⁸ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Što Crkva nudi čovjeku novoga doba?, 9.

¹³⁹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, »Što ste učinili jednome od moje najmanje braće«, 342.

¹⁴⁰ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Civilizacija ljubavi, 5; Život u izobilju, 396; Duh Sveti čini da se Crkva pomlađuje snagom evanđelja, 16; »Što ste učinili jednome od moje najmanje braće«, 335, 338–339.

¹⁴¹ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Život u izobilju, 396.

»promocija osobe«¹⁴², sastoji se u neprekidnoj spremnosti i djelotvornom nastojanju da se ona »ostvori i ostvari«¹⁴³, da »raste u svome *biti biće*«¹⁴⁴, da postigne svoj smisao i svoje određenje.¹⁴⁵ Sve se sažima u tome da »*biti biće* u najvišem i najčistijem obliku znači ljubiti«, da je ljubav »najsržnija bitnost« i »*smisao bića*«¹⁴⁶. Budući da je ljubavi stran svaki oblik zatvorenosti u sebe, ona teži izlaženju iz sebe ususret drugoj osobi. Stoga ona, kao »specifična vrijednost osobe«¹⁴⁷ i njezin smisao, u konačnici svoje ispunjenje nalazi u zajedništvu slobodnih osoba. Njega je, pak, nemoguće ostvariti bez istinskoga dijaloga u kojemu osobe sudjeluju kao ravnopravni subjekti, otvoreni za sve ono što smo dosad spomenuli.¹⁴⁸ Govor o čovjeku kao osobi za nj je, naravno, usko povezan s time da je Sin Božji, božanska osoba, utjelovivši se i proživjevši sve što tijekom života proživljava svaka pojedina ljudska osoba, sve do onoga krajnjeg iskustva, smrti, potvrdio bogočovječansku vrijednost ljudske osobe, koja nadilazi sve druge zemaljske vrijednosti.¹⁴⁹ Isto je tako naravno da kršćanin, svjestan da je Isus Krist ušao u osobno jedinstvo sa svakom ljudskom osobom, ne može u drugoj osobi ne gledati i osobu Isusa Krista, no to ne znači da joj svoje duboko uvjerenje smije nametati. Bilo da je riječ o nastojanju da se drugi ostvari kao osoba ili, pak, da otkrije u sebi božanski poziv i određenje, ono ne može imati uspjeha ukoliko se oslanja na bilo kakav oblik prisile ili zatiranja onoga što onaj kome pristupamo u sebi jest, pa bilo ti i iz »plemenitih« motiva: »Mi ne možemo prihvatiti da bi itko u ime svoje krštenosti mogao gaziti čovječnost. To bi bilo monstruozno.«¹⁵⁰

Ovdje dolazimo do zadnje skupine glagola: *nuditi, davati, darivati*. Njima Šagi-Bunić pridružuje i one negativnoga predznaka: *ne naturati, ne nametati, ne rušiti tuđe, ne podlagati*.¹⁵¹ U sadržaj kršćanske »ponude« prije

¹⁴² Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Osobna suodgovornost i kolektivna krivnja* (1993.), u: *Prema civilizaciji ljubavi*, 316.

¹⁴³ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Kreativno kršćanstvo*, 10.

¹⁴⁴ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Duh Sveti u Isusu Kristu*, 433; usp. *Osobna suodgovornost i kolektivna krivnja*, 316.

¹⁴⁵ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Civilizacija ljubavi*, 5; *Život u izobilju*, 396; »Što ste učinili jednome od moje najmanje braće«, 335; *Ljubav Boga Oca posvjedočena Sinovim križem*, 9.

¹⁴⁶ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Duh Sveti u Isusu Kristu*, 433–434.

¹⁴⁷ *Isto*, 435.

¹⁴⁸ O dijalogu i stvaranju zajedništva među osobama usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Što Crkva nudi čovjeku novoga doba?*, 10; *Nitko ne može biti Bog povijesti*, u: *Nedjeljna Dalmacija*, 24. VI. 1990., 21; *Uskrсна rekapitulacija*, 250; *Život u izobilju*, 396–397; »Što ste učinili jednome od moje najmanje braće«, 341–342; *Duh Sveti u Isusu Kristu*, 433–434.

¹⁴⁹ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Uskrсна rekapitulacija*, 250.

¹⁵⁰ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Što sada s ekumenizmom?*, 286.

¹⁵¹ O tome usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Kreativno kršćanstvo*, 10; *Bitne odrednice laika po Koncilu*, 12–14; *Što Crkva nudi čovjeku novoga doba?*, 10–11.

svega spada davanje sebe samoga drugome. Ukoliko vjeruje da je Isus Krist s njime trajno sjedinjen te da i sam drugima treba biti i jest Krist, kršćanin je svjestan da je u tome darivanju On sâm prisutan. I na taj se, rekli bismo tihi način, ostvaruje evangelizacija. Šagi-Bunić ne previđa potrebu i one izričite. Naime, uz ono što naziva »davanjem srca«, paralelno govori i o davanju svojih »misli«, »viđenja« i »vjerovanja«, no s jednim važnim dodatkom: »ako ih drugi hoće primiti«. ¹⁵² I za prvi i za drugi oblik aktivnog ostvarenja »biti Krist svakome« vrijedi jedan te isti i jedini zakon ljubavi koja se može samo nuditi i darivati: »Ljubav se nikom ne može nametnuti, nikoga se ne može na ljubav prisiliti. Ona je slobodno darivanje osobe drugoj osobi, ili je samo privid i gluma. Ljubav se ne uzima, nego se nudi i daje, s nadom da će biti uzvraćena. Ona nije nikad nešto gotovo i zaokruženo, što bi se moglo posjedovati, nego je to neprekidno nuđenje sa stalnim rizikom da joj ne bude odgovoreno.« ¹⁵³ U tome, mogli bismo zaključiti, i jest čar civilizacije ljubavi i kreativnog kršćanstva: uvijek tražiti nove putove ljubavi i nove načine na koje možemo ostvarivati smisao vlastite i druge osobe, a sve u trajnome hodu između ovih dvaju postulata: »poštujemo stvorenje i donosimo spasenje« ¹⁵⁴, prihvaćamo svakoga čovjeka i u njegovoj naravi tražimo ono Božje, što po Isusu Kristu postaje bogočovječe. ¹⁵⁵ Ukoliko kršćanin čitavim svojim bićem ustraje na tome putu, vjerujemo da mu nitko neće zamjeriti da je, gledajući i ljubeći Krista u svakome čovjeku ugrozio nečiju slobodu ili, još gore, njegovu ljudskost. Svatko tko ozbiljno razmišlja o općeljudskim nastojanjima da oplemenimo ovaj svijet može bezrezervno pristati uz ovako koncipiran projekt ostvarivanja civilizacije ljubavi.

Ovime smo došli do kraja Šagi-Bunićeva teološkog hoda. Njegov se kraj doslovice poklapa s onim životnim. Umro je pišući nacrt za duhovne vježbe subraći kapucinima, na temu »Budite savršeni kao što je savršen Otac vaš nebeski (Mt 4,48). Ono što je u vezi s time savršenstvom htio naglasiti, opet kroz razradbu svih poznatih nam ideja, neočekivano je, u svoj punini, obuhvatilo njegovu egzistenciju i njegovo biće: sjedinjenje Boga i čovjeka.

¹⁵² Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Bitne odrednice laika po Koncilu, 14; Teologija laikata, 10; Civilizacija ljubavi, 5; TV emisija – intervju s T. J. Šagi-Bunićem, 90–91; Što ste učinili jednome od moje najmanje braće«, 341.

¹⁵³ Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Kako početi graditi civilizaciju ljubavi?, 186. Usp. i Intervju »Civilizacija ljubavi«, 2–3.

¹⁵⁴ TV emisija – intervju s T. J. Šagi-Bunićem, 94. Usp. i Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Bitne odrednice laika po Koncilu, 10.

¹⁵⁵ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, Mladi u potrazi za kreativnim kršćanstvom (civilizacija ljubavi), 4; Kreativno kršćanstvo, 1.

Zaključak

Godine 1996. dana 12. listopada Šagi-Bunić je na jednome predavanju podsjetio svoje slušatelje da je toga dana započeo Kalcedonski koncil, koji je proglasio da je Isus Krist *unus in duabus naturis*, jedna osoba, jedna hipostaza. Potom je nastavio: »Ali gledajte, bit je u tom kako mi danas moramo shvatiti da je Sin Božji postao jedan od nas, dakle da je on jedna božanska osoba među nama i mi smo po njemu zapravo u komuniciranju...« Naravno da je uslijedio govor o Mt 25,40.¹⁵⁶

Ovdje su, kao u sažetku, iznesene sve bitne etape Šagi-Bunićeva teološkog hoda koje smo pratili u ovome članku. Nema ih potrebe ponavljati. Radije ćemo, posluživši se njegovom metodom koju je rabio tek zakoračujući na teološke staze, pokazati do kuda ga je dovelo cijeloživotno bavljenje pitanjem sjedinjenja Boga i čovjeka. Utječući se njegovoj sistematizaciji različitih kristoloških naglasaka teologa V. stoljeća na pet bitnih točaka, na iste ćemo točke sažeti »vrhunac« njegove kristologije, one iz razdoblja civilizacije ljubavi.

1) Temeljna formula inkarnacije ukoliko ju se ne promatra isključivo u sebi samoj, nego u bogatim implikacijama koje iz nje proizlaze jest Mt 25,40.

2) Sjedinjenje s formalne strane jest osobno sjedinjenje i osobno jedinstvo Sina Božjega sa svakim čovjekom, koje ide sve do osobne identifikacije/poistovjećenja sa svakom pojedinom osobom.

3) Rezultat sjedinjenja, dakako shvaćenog u opisanom smislu, jest da svaki čovjek ima kristovsku vrijednost. Taj rezultat u sebi uključuje ovaj imperativ: u svakome vidjeti Isusa Krista, prema svakome se odnositi kao prema Kristu i svakome biti Krist.

4) Filozofska terminologija, no više s nakanom da bude životvorna negoli spekulativna, kreće se oko jedne božanske osobe u njezinoj proslavljenoj ljudskoj naravi koja postaje žarište ljubavi prema svim pojedinim ljudskim osobama te na neki način ujedno ostvaruje pobožanstvenjenje njihove ljudske naravi. Tu je, dakako, uključeno i poimanje osobe kao bića koje se ostvaruje kroz prihvaćanje, afirmaciju i ljubav prema drugoj osobi u njezinoj konkretnosti.

5) Komunikacija idioma postaje barem načelno moguća i u inverziji onoga njezina uobičajenog smisla. Dok je onaj klasični oblik – pripisivanje ljudskih atributa Bogu Logosu – utemeljen na istovjetnosti preegzistentnoga i utjelovljenog Logosa, između činjenice da se taj isti, sada s dodatkom: proslavljeni čovjek, identificira i poistovjećuje sa svakim čovjekom i zaključka da se svakome čovjeku mogu pripisivati božanski atributi, stoji samo mali korak.

¹⁵⁶ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, U duhu Asiza ususret trećem tisućljeću, 6–7.

Taj korak Šagi-Bunić nije izričito učinio. Mi ga spominjemo samo kao otvoreno pitanje za daljnja promišljanja, naglašavajući da se pritom ne smije previdjeti da to nipošto ne bi podrazumijevalo nijekanje važnosti ljudskih atributa pojedine osobe. Sve to, dakako, zahtijeva preispitivanje onoga što poimamo pod božanskim atributima. Ukoliko se odmaknemo od onih koje baštinimo još od prvih dodira kršćanstva s helenističkom filozofijom, statičkih i negativnih – nepromjenljiv, netrpljiv, nespoznatljiv – te ih zamijenimo onima pozitivnim i dinamičkim – onaj koji ljubi i jest za drugoga, onda bi i ovakva komunikacija idioma bila moguća. Ako ništa drugo, onda kao jedan od poticaja na ostvarenje civilizacije ljubavi.

Na koncu, zaključimo da je Šagi-Bunić svojim promišljanjima o sjedinjenju Boga i čovjeka, bilo da je riječ o onima izgovorenima u kontekstu »zatvorene« kalcedonske ili »otvorene« drugovatikanske kristologije, obogaćio Crkvu svojim umom i duhom, spekulacijom i dubokom vjerničkom, pa i proročkom intuicijom. Uvijek dinamičan, istodobno vjeran tradiciji i otvoren novim tumačenjima iste, zadužuje današnje teologe, u prvom redu one na hrvatskom jezičnom prostoru da na istome tragu, prema svojim sposobnostima, ne samo istražuju što je on rekao, nego i otkrivaju načine na koje današnjem čovjeku približiti govor o otajstvu sjedinjenja Boga i čovjeka te mu pomoći da u nj i sam životno uroni. Prije toga, i paralelno s time, i svaki od teologa treba uranjati i dopuštati da ga se uroni u to otajstvo. Bez toga je, kako smo vidjeli i na Šagi-Bunićevu primjeru, nemoguće »hodati« kao teolog.

Summary

THE THEOLOGICAL PATH OF TOMISLAV JANKO ŠAGI-BUNIĆ

Andrea FILIĆ

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
andrea.filic@zg.t-com.hr

The author shows the theological path of T. J. Šagi-Bunić through three phases in which she points out the topic of unification of God and the human being as the common thread. In the first chapter she deals with the first phase of Šagi-Bunić's theological path in which he was interested in Christological issues of the first five centuries of the Church. During that phase Šagi-Bunić was studying the development of the teaching on unification of the divine and the human nature in Jesus Christ, Logos who

became a human being. The author shows Šagi-Bunić's path from his student days and doctoral dissertation, through the next fifteen year period in which he deepened his thought on those issues he addressed in his dissertation, all the way to his final results published in Rome in Latin language, on the basis of which he was recognised by the worldwide theological public as one of the best experts in Chalcedonian dogmatic definition to whose understanding he contributed with his original insights. The second chapter discusses the second phase of Šagi-Bunić's theological path during which he started to reflect on the object of his previous research from the perspective of the Second Vatican Council's emphasis on Jesus Christ, glorified and alive today. In that light, he has enriched the fundamental truths of the Chalcedonian dogma with a discourse on personal unification of one divine person with multitude of human persons that is, primarily, happening in the Church, the community that Jesus Christ, who, as the focal point, continuously gathers in communion with God. Already during this phase Šagi-Bunić reached an insight that it is possible to talk about personal unification of the Son of God with every human being, and not only with members of the perceivable Church. However, this universal Christology characterises most profoundly the final phase of his theological path, marked by his summons to promote the civilisation of love. This is the topic of the third chapter of this article, in which the author analyses Šagi-Bunić's interpretation of Mt 25:40 as the key and the basic starting point of realisation of the civilisation of love. From this verse Šagi-Bunić firstly reads the truth on unification and identification of the Son of God with every human being and from there he proceeds to point out the call directed to Christians: to see Jesus Christ in every human being, to relate to everyone as if one would be relating to Christ and to be Christ to everyone.

Keywords: Šagi-Bunić, unification of God and the human being, Christology, Chalcedonian Council, Second Vatican Council, civilisation of love.